

EDUARD BORNHOHE

VILLU VÕITLUSED

Jutustus Eestimaa vanast ajast

РК

„ILUKIRJANDUS JA KUNST“
TALLINN 1946

Mitusada aastat on sellest nüüd mööda läinud ja mõistlik lugeja usub vist ilma meie tunnistuseta, et selle jutu kangelast enam elus ei ole. Aga kui ta tänapäeval veel elaks, armastaksime me teda vist niisama, nagu terve Sakalamaa omal ajal teda armastas. Vaenlasi ei võinud temal õiguse pärast ollagi; ja kui neid siiski juhtus olema, siis võisid need ainult inimesed olla, kes tema sõpruse väärilised ei olnud.

Kõik vanad sõnumid on sepp Villu kiitust täis; kõik tunnistavad järeletegemisväärse ühtlusega, et sepp Villu kõige priskem, jumekam, tugevam, ausam ja rõõmsam mees kogu Viljandimaal olnud. Üksainuke ajalookirjutaja — vist veetõbine — teab veel juurde lisada, et Villu olevat oma alalist rõõmsat tuju kangete jookidega alal hoidnud. Meie arvame seda tühjaks laimujutuks. Et Villu, kui tal janu oli, kolme mehe eest jõi, see on sula tõsi; et aga Villu siis ka kolme mehe jõuga, kui tahtis, kuue mehe töö ära tegi, see on veel vähem vale. Temal ei olnud mingisugust põhjust oma head tuju kangete jookidega alal hoida. Säärane mees nagu meie Villu ei võigi muud kui heas tujus olla. Mõtelge ise: mees sündimisest saadik terve kui kala vees, peale kuue jala pikk, keha nagu tamme tüvi, käsivarred päris karu käpad, reied kui sambad, juuksed — küpse

rukki väli, nagu rõõsk ja hästi joones, silmad lahked ja sügavad kui suvine taevas. Kas säherdune mees võib nukra loomuga olla? Tohoo, siis peaks ju vast selgest taevast vihma sadama!

Villu oli segamata verega maamees ja maarahva põli oli neil päevil vilets, nii vilets, et seda meie õnnelikus olevikus enam uneski ei mõisteta näha. Ka Viljandi talurahva röömuallikad olid nii ära kuivanud, et mehed ilma Villuta kergesti naermise ja naljaheitmise ära oleksid võinud unustada. Nende igapäevane elu oli läbistikku raske orjus vitsavuhina ja piitsahoopide saatel. Puhkamise ja meelelahutamise ajad olid need, mil talupojad oma karedate isandate või riisuvate naaberrahvaste eest laantesse ja rabadesse paku jooksid, kus nälg, katk ja kiskjad elajad neile paremat põlve pakkusid. Kas see ime on, et niisugusel ajal inimeste naljasooned kuivasid ja naeruriistad, harjutamata jäädes, nõnda ära roostetasid, et peaaegu enam liikudagi ei tahtnud? Meeleheide kattis nagu tihe ämblikuvõrk eestlaste elu. Seda lõbusam oli muidugi ämblikkude põli.

Sepp Villu ei olnud aga ei saksa ega taani soost mõisnik, ei ordurüütel ega preester, ei munk ega ristisõitja — ühe sõnaga, Villu ei olnud ämblikkude killast, aga siiski oli tema elu pealtnäha lõbus ja õnnelik. Vaatame, kuidas see võis sündida.

Terve eestlaste maa seisis sel ajal paljude valitsejate all. Harju- ja Virumaa kuulasid Taani kuningate sõna, või õigemini öelda ei kuulunud kellegi sõna, sest sealsed mõisnikud tegid, mis ise tahtsid; Läänemaal valitses Lihula piiskop, Tartumaal Tartu piiskop; Saaremaa oli Saksa ordu ja sealse piiskopi vahel ära jaotatud; kõik muud endiste vabade eestlaste maajaod olid Saksa rüütliordu omad. Nimetatud isandad lasksid oma maid osalt ise harida,

osalt andsid nad maa ja selle peal elavad talupojad oma vasallide või alamate kätte, kes enamasti rüütli-, harva saksa kodanikuseisusest olid. Nendest ordu ja piiskoppide vasallidest on pärastine Eesti-, Liivi- ja Kuramaa rüütli-seisus välja kasvanud.

Eestlased ei olnud XIV aastasaja hakatusel Saksa ordu ja piiskoppide maadel nime poolest veel kõik täied pärisorjad. Pärisorjadeks pidi üksi neid tehtama, kes pärast ristimist veel ristiusust taganesid. Nüüd olid aga peaaegu kõik eestlased enam kui ühe korra paganausku tagasi langenud, sest et ristiusku keegi neile arusaadavaks ega armsaks ei teinud. Nõnda olid siis vist juba kõik eestlased, kui mõned tosinad maha arvame, tõe ja nime poolest oma usuõpetajate pärisorjadeks saanud. Kes kogemata veel nime poolest vaba oli, sellel polnud suurt põhjust oma vabaduse pärast röömustada. Võõraste isandate silmas oli ta ikka põlatud talupoeg ja oma rahva meelest pealegi isamaa äraandja.

Sepp Villu esivanemad olid ikka esimeste seas olnud, kes ennast ristimisveest puhtaks pesid, niipea kui ristijad selja pöörasid. Sellepärast oli Villu pärisorjade võsu ja ise Viljandi lossi pärisori. Siiski oli ta orjust ainult lapsepõlves tunda saanud. Kehajõu ja näidatud osavuse pärast oli teda hädaajal sõjameheks võetud ja ordurüütlite seltsis oli ta poolakate, leedulaste ja piiskoppide vastu sõdinud. Ta oli tark ja vapper sõjamees, kellest karutükke räägiti. Oma peremehe, Viljandi komtuuri * Goswin Herike, oli ta korra leedulaste keskelt välja raiunud, aga seejuures ise vangist sattunud. Vangist pääses ta imelikul viisil lahti

* Komtuurid olid suuremate ordulosside pealikud ja ümberkaudsete maakondade valitsejad; Goswin Herike (vanem) — pärastine Liivi landmelster.

ja põgenes Saksamaale. Siin õppis ta peenema sepakunsti selgeks ja käis keiser Ludwigi väega Itaalias, kus paptistid ta valusaid põhjalase hoope kaua mäletasid. Rändamishimu kihutas teda maast maasse; kui tugev sõjamees ja osav sõjariistade sepp oleks ta päriselt võõrale maale võinud jääda ja toredasti elada. Aga igatsus isamaa järele ärkas ja läks aegamööda nii tungivaks, et sepp Viljandisse tagasi tuli ja ise ennast jälle orjusesse pakkus. Komtuur Herike oli aus mees ja mõistis tänulik olla. Ta ehtas oma elupäästjale linna sisse sepapaja ja andis selle täiesti Villu hooleks; orjapäevi ei nõudnud temalt keegi. Aga Villu ei võinud kõrgete kivimüüride vahel elada; ta hakkas kõdunema ja läks laisaks. Siis laskis komtuur talle ligi kaks penikoormat Viljandist eemale, põlise laane keskele, vanale Pärnu maanteele uue sepapaja ehitada.

Siin tegi Villu nüüd juba viiendat aastat tööd; ta nimi oli kaugemale üle Sakalamaa piiride kuulsaks saanud. Liivi landmeister* Eberhard von Monheim ise oli tema töökoda vaatamas käinud ja tema juures enesele mõõga teha lasknud, millega, nagu mitmed tahtsid näinud olla, rauda laastudeks võidi raiuda. Sepp tegi kõige peenemaid töid ja võttis nende eest rikaste käest ka head hinda. Tingimine ja nurisemine ei aidanud põrmugi — oli sepp kord hinna nimetanud, siis oli ta vähema pakkumise vastu kurdinud kui surnu pealuu. Vägivald, mis sel ajal meie maal kõiki asju õiendas, ei olnud siin ka mitte kohane, sest sepp ja tema kolm selli olid kõvad mehemürakad ja mõistsid ainult seda nalja, mida nalja pärast tehti; pealegi seisis sepp vägeva

* Landmeister — maavalitseja. Neid oli Saksa orduriigis kõigest kaks: üks Preisimaa, teine Liivi- ja Kuramaa jaoks. Nad olid orduriigi ülema valitseja hochmeistri järel kõige kõrgemad riigiametnikud.

komtuuri ja landmeistri enese kaitse all. Viljandi lossi jaoks tegi ta maksuta tööd, ja kui mõnel talutaadil kabjarauda või tosin latinaelu vaja oli, siis sai ta neid sepa käest sagedasti jumalamuidu ja paraja lonksu õlut pealekauba.

Kibedal sõjaajal läks ka sepp oma komtuuriga sõtta ja tegi siis vaenlaste pealaed oma alasiks; aga septsaadik, kui ta oma käsivarre jõudu võõral maal raudriietega ehitud sõjameeste kallal oli proovinud, ei teinud võitlemine poolmetsaliste leedulastega talle enam suurt nalja.

„Tappa mõistab iga lurjus,“ ütles sepp selle asja kohta. „Kui kangem nõrgema kallale läheb ja ta maha notib, siis ei ole see kellegi sõdimine, ja mina seda ei salli.“

Nõnda oli sepp, ehk küll nime poolest pärisori ja pealegi valjude isandate pärisori, siiski nii vaba mees kui ei keegi muu Liivimaal. Ta ei tundnud vägivalla-kartust ega raskeid elumuresid. Suguvendade vilets põli ei teinud temale suuremat südamevalu. Ta kergitas nende häda, kus võis, elas aga ise isandatega heas sõpruses. Tema sõna maksis talupoegade ees palju, aga ta ei olnud oma mõju iialgi kurjasti pruukinud, ei ninameheks püüdnud saada ega suuri asju juhtima hakata. Isamaa kõrgemad saatused jättis ta jumala ja valitsejate hooleks.

Hea õnn ja usin töö olid Villu jõukaks meheks teinud. Välispidist uhkust ei armastanud ta teha, vaid kandis talupoja riidet, nagu seadus seda allaheidetud rahvastelt nõudis. Aga tal oli oma väike maja sepapaja juures ja maja sees oli tal palju ilusaid ja haruldasi asju, nende hulgas ka üks õppinud kokk ja majapidaja, kelle ta ise kaugelt maalt kaasa oli võtnud. Peaaegu igal aastal käis sepp korra võõral maal, osalt ordu, osalt omaenese tarviduste pärast. Seal tõi ta siis muu kraami seas ikka ka mõne vaaditäie head marjaviina kaasa. Saksa keel oli tal selge kui vesi ja nii

võis ta oma majas ka kõrgeid külalisi vastu võtta ja tehtud töö peale ise liiku anda. Rändamislust ei vähenenud temas, ehk küll reisimine sel ajal hea tüki raskem ning hädaohlikum kui praegu ja sepal sagedasti suurt- ja väikestsugu röövlitega tegemist oli. Oli reisihimu täidetud, siis tõttas sepp palava igatsusega jälle koju ja kiitis paganate ja kristlaste jumalaid, kes talle nii armsa ning ilusa maa olid kinkinud.

Siis põrus jälle maapind ta vägevate hoopide all, lõõtsad mühisid, taotav raud purskas tuld ja ümberkaudne mets kajas südamlikust naerust, mida sepp oma naljakate reisi-lugudega kuulajatelt välja meelitas. Kes siis Villule pilgu heitis, see ei läinud temast sõna lausumata mööda; kes Villuga kord lõbusa sõna oli vahetanud, selle meel läks röömsaks, ja kes Villuga kord röömus oli olnud, see jäi tema sõbraks igavesti. Talupojad kogunesid trobikondade kaupa sepapaja ümber, oma suguvenna õnnelikku põlve imetlema ja tema imelikke sõnumeid võõrastest maadest ning rahvastest kuulama. Aga ka suured saksad jäid mööda sõites seisatama ja mõnigi peene pihaga rüütlipreili unustas tema pärast hädaohu, mis kallitele kuubedele lendavate sädemete poolt ähvardas. Ühe sõnumi järgi olevat koguni komtuuri vennatütar, kui ta seppa esimest korda silmitsenud, järgmisel ööl niisugust unenägu näinud, et kui ta seda oma pihisale üles tunnistanud, see auline isand väga tõsiselt pead olevat raputanud.

Kui lõpuks veel nimetame, et sepp Villu poissmees või koguni vanapoiss oli — kui kolmekümnekahe-aastast meest nõnda võib nimetada —, siis on lugejal tema täielik pilt käes.

Oli südatalve aeg, kui Villu ühel päeval pärast lõunat töö sellide hooleks jättis, näo puhtaks pesi, oma kõige parema vammuse selga tõmbas, ankrukese kõige kallimat prantsuse marjaviina kaenlasse ja tee jalge alla võttis. Tee viis põlisest metsast läbi ja ei olnud muud kui kitsas, sügava lume sisse tallatud rada. Tallajate jälgi võidi kergesti üksteisest lahutada; neid oli kõigest kõiki kolme sugu. Ühed olid määratu suured ja sügavad, neid võis Sakala-maal üksainuke mees teinud olla, ja see oli sepp Villu ise. Temast öeldi, et kui tema korra üle välja kõnnib, siis on maantee valmis. Teised jäljed olid niisugused, et neist aru ei saadud, kas nad naiste- või meesterahva omad olid. Kolmandad jäljed aga võisid ainult naisterahva ja pealegi väga õrnade ning tillukeste jalgadega naisterahva tehtud olla. Sepp otsis hoolega neid jälgi ja hoidus nende peale astumast. Olid jäljed tükk aega nagu kadunud ja tulid korruga jälle nähtavale, siis naeratas sepp kõige näoga. Ümberringi kohises kõrge kuusemets, nagu ta vanal ajal suuremat jagu Eesti pinnast kattis. Inimeste teerajast käisid põigiti vahel metselajate jäljed läbi, millest arvata võidi, et mets mitte hädaohutu jalutamispai ei olnud.

Sepp kõndis nii tuliselt, et õhk kõrvadest mööda vuhises, aga siiski läks terve tund aega mööda, enne kui ta seatud sihile jõudis. See oli üksik talu, mis ühes kõrvaliste hoone-tega kõrge palkaia keskel metsa serval seisis. See oli Risti talu ja tal oli isemoodi ajalugu.

Ennemuiste oli siin lähedal vana eestlaste kants olnud. Kants võeti sakslaste poolt tormiga ära ja tema kaitsjad tapeti selleaegsete misjonäride viisi järgi kõik ära. Üks-

ainuke pagan mõistis nii haledasti armu paluda, et ta elusse jäeti ja ristiti. Mees ei saanud küll uuest usust sugugi aru, aga ta jäi kindlasti usutoojate üleloomuliku väe ja võimu sisse uskuma. Kantsi pandi salk saksa mehi ja ristitud maamees jäi sulaseks nende hulka elama. Hiljem võtsid paganad kantsi tagasi ja hävitasid omalt poolt kõik sakslased ära. Üksi ristitud maamees leidis armu, öeldes, et ta ainult vägivaldla sunnil ristimisvee olevat vastu võtnud. Mees arvas õieti, et eestlaste asjad nurja minemas olid, ja jäi salamahti võõrastele truuks. Tema sobitusel said sakslased kantsi kerge vaevaga jälle kätte ja hävitasid ta seekord hoopis ära. Tänu pärast jätsid nad ümberkaudse maa äraandja omaks. Tema ja ta järeltulijad jäid vabadeks ordu alamateks, kellele nad ainult kümnest maksid ja sõja ajal väes teenisid. Nad mõistsid oma haruldast seisukorda suure visadusega hoida. Küll katsuti hiljem mitu korda nende käest maid ja priiust röövida, aga nad mõistsid ikka kiusajate käte alt välja libiseda.

Umbes kakskümmend aastat enne meie jutu algust oli Viljandi komtuur Herike selleaegse Risti talu peremehega, olgu kogemata või meelega, riidu läinud ja ähvardas talu ära võtta ning tervet perekonda orjadeks teha. Õigust ei olnud tal selleks küll sugugi, aga kes sel ajal õigusest hoolis? Komtuur laskis ühe hulguse läbi, kes Risti talust välja oli aetud, tunnistada, et sealsed inimesed ebajumalatele olevat ohverdanud, lossi papp vandus nad kui usu-salgajad ära ja — kohus oli mõistetud. Risti talu omanikud olid nüüd seaduse järgi komtuuri pärisorjad ja see võis nendega teha, mis tahtis. Nüüd oli häda suur. Kavalus ükski võis veel vägivalda võita.

Sel ajal elas Risti talus noor ja imeilus neid, nimega K r õ õ t, peremehe kauge sugulane. Teda seletas peremees,

kes lasteta lesk oli, Risti talu pärijaks ja saatis ta suurte kingitustega vihase komtuuri juurde, oma päranduse pärast armu paluma. Ordu seaduse järgi ei tohtinud komtuur küll kedagi naisterahvast enese ligi sallida, ei oma-enese emale ega õelegi suud anda; aga keegi ei võinud teda keelata ilusa näoga vaeslapse palveid kuulata ja ennast neiu pisarate läbi liigutada lasta. Komtuuri liigutus oli nii suur, et ta neidu enam tagasi ei lasknudki minna ja Risti talu rahvale tegemata patud andeks andis.

Ilus Krõõt elas pool aastat lossis, tuli siis ühel päeval jälle Risti talusse tagasi ja sai komtuuri armuliku soovi järgi peremehe naiseks. Juba kolm kuud pärast pulmi tõi ta kaksikud ilmale, ühe poja ja ühe tütre. Et see nii kähku sündis, on ime, aga veel imelikum on see, et peremees ega perenaine selle ime pärast mitte sõnagi ei raisanud. Mõlemad näisid täiesti rahul olevat. Aga kui lapsed kasvasid, ilma et uut sugu juurde oleks tulnud, hakkas Risti peremees nukrust põdema. Lapsed olid prisked ja kenad kui kannid, aga siiski ei võinud isa ilma meelearrituseta neid vaadata. Ta näis neid enam kartvat kui armastavat; iialgi ei julgenud ta neid sülle võtta ega paitada. Peremehe meel läks veel nukramaks, kui ta iga päev selgemini nägi, et Krõõt lapsi väga palavalt, teda ennast aga väga leigelt armastas. Krõõt oli oma lossis-olemise ajal sakste peenema viisiga harjunud ja nende vaimu enesesse imenud; eestlasi põlgas ta kui tooreid talupoegi, kes tema imelikust, veel vanaski põlves nähtavast ilust suurt lugu pidada ei mõistnud. Vaene peremees hakkas põdema, heitis süngi, tõrjus lapsi hirmuväinaga enesest eemale, jampsis väga kentsakalt ei tea missugustest saksa lastest, vandus ennast ja naist maa põhja ja õhkas oma tumestatud hinge viimaks higistades ja ahastades välja. Krõõt jäi leseks ja kasvatas

lapsed, keda ta hullupööra armastas, jumala ja sakste kartuses üles.

Kaksikud olid nüüd üheksateistkümne-aastased. Vend Priidu oli kena, sirge noormees, päris saksa näomoega ja käharate juustega, loomu poolest kergemeelne, suur võrukael, laisk ja hea südamega. Tema kõige armsam aja- viide oli mööda metsi ja külasid luusida, metselajatega sõdida ja külaneidudega naljatada. Õde Mai — ema ükski hüüdis teda ikka täie nimega Mariaks — oli ema nägu, niisama ilus, aga veel peenemate joonte ja liikmetega. Maie silmad olid lahked, nägu tõsine ja mõistlik, käte nahk sile kui siid, sest et ema neid mõne saksa soost väimehe tarbeks püüdis hoida; pikem ja peenem riie kui muidu talutüdrukutel kattis Maie jalgu, aga meie tunneme neid juba nende jälgedest.

Nii oli koht ja nõnda olid inimesed, kelle juurde sepp kange tuhinaga tõttas.

3

Villu ei tõstnud enne pead, kui ta järsku klomaka õue- värava ette seisma jäi. Ta tõmbas sügavalt hinge ja ootas mõne silmapilgu, enne kui käe värava külge pani. Leides, et seestpoolt palgisarnane riiv väravale ette oli tõmmatud, hüüdis ta enda meelest kaunis õrnalt, hirmuga lähemate puude okstelt pelgivate vareste meelest aga küllalt kärealt:

„Ae, ristirahvas, tehke värav lahti!”

Õue poolt ei olnud häält ega liikumist kuulda.

Sepp kordas hüüdmist nii südikalt, et varesed hoopis teise metsa lendasid.

„Tohoo, mis sa märatsed?” kõlas korraka noor ja värske

mehehäääl otse sepa pealae kohal. Villu tõstis silmad sügava imestusega taeva poole ja nägi noort meest, kes kaksiti värava kõrgema posti otsas istus ja temale naerdes oma valgeid hambaid näitas.

„Priidu!” hüüdis sepp. „Vaata poissi, kuhu ta sõge ei roni!”

„Sinu sõna ei ole selge, sest ma ei tea, kes see poiss siin peaks olema,” ütles Priidu, kes seda ei sallinud, et temale ta habemepuudust otse või kaudselt meelde tuletati. „Et mul selge ja küps mehe mõistus on, näed sa sellest, et ma rasket väravat lahti ei hakka kangutama, vaid kergema vaevaga üle ronin.”

„Päris poisi tembud,” naeris sepp sõbralikult. „Kuhu sa siis nüüd selle puhuga tahtsid rännata?”

„Või minagi seda tean?” oli Priidu kergemeelne vastus; ja peeni mokki kelmikalt muigutades lisas ta juurde: „Kuule, ütle mulle õige, mis leidust sa nii suure hoolega oma jalge eest otsisid, et mind siin üleval ammugi ei näinud?”

Sepp ei vastanud sellele küsimusele midagi, vaid löikas kurja näo.

„Mis sul seal ankrus on?” küsis Priidu.

„Tee värav lahti, küllap siis näed. Kas ema on täna paremas tujus?”

„Kui sul ankrus head asja on, vahest siis ema tuju ka paraneb; praegu on ta sinu peale väga kuri,” teatas Priidu mureliku näoga ja kadus posti otsast.

Värav ähkis ja kriiksus Priidu kannatamatute käte all. Sisse astudes oleks sepp peaaegu komistanud. Asi, mis tema jalga oli takistanud, seisis mitu sammu eemal, maja ukse lähel; takistuse nimi oli Mai ja Maie nägu õhkus sel silmapilgul nii palju lahkust ja soojust, et Villu meelest

talvise külma tundmus kadus ja tema südamesse suvise pühapäeva rahu asus. Kumb enne kummalegi käe vastu sirutas, kumb enne ilma mingisuguse nähtava põhjusega magusasti naerma ja siis jälle sügava tõsidusega kõige tühjemat juttu vestma hakkas — see jääb seletamata küsimuseks. Nad seisis käsikäes, vaatasid teineteisele otse silmadesse ja olid väga heas tujus. Samal ajal veerles kalli viina ankur mööda libedat õue ja oleks vist hoopis unustusse jäänud, kui mitte Priidu teda halastades oma hoole alla poleks võtnud ja kohe prunti välja kiskuma hakanud.

„Maria! Aga Maria!!” hüüdis vihane hääl ukse vahelt.

Seal seisis teine Mai, kuid vananenud näoga, kräsus kulmudega ja tigeda pilguga.

„Taevake, kas mi n u Mai peaks ka vana poole niisuguse näo saama?” sähvas mõte sepa peajust läbi. Üks pilk Maie silmi tegi talle selle mõtte lolluse kohe selgeks ja sundis teda salamahti Maie kätt suruma.

„Maria, ega sa kurt ole?” käratses Risti Krõõt paisuva vihaga. „Kohe lase sepa käsi lahti ja tule tuppa! (Mai täitis esimest käsku, aga mitte hirmuga, vaid vagusa naeratusega.) Ja sina, Villu, kuidas julged sa oma häbemata nägu veel minu ees näidata? Alles tunaeile vihastasid sa mu surmani ära. Peenike saksa rätsep Hadubrand Flittergold tuleb meid vaatama, kingib Mariale kalli kaelarätiku, austab meid kõiki oma lahke kõnega, otsekui oleksime meie tema väärilised! Minu süda sulab nähes, kui sügavalt ta Mariat austab, kui õnnelikuks ta teda teha p ü ü a b. Seal tuled sina nagu kuri vaim oma rumala ninaga vahele, hakkad ausat meest narrima ning pilkama ja peletad viimaks isanda, kelle küünemusta vääriline sa ei ole, majast välja.”

„Kes teda käskis minna?” küsis sepp õlgu kehitades.

„Kas tema pidi ennast sinusugusest pilgata laskma?”

„Ega temagi suu seotud olnud.”

„Pidi sinuga vist nägelema hakkama? Ta ütles õiglase uhkusega, et orjale muud vastust vaja ei ole kui keppi.”

„Seda ta ütles vist üsna tasakesi?” naeris sepp.

„Kahju, et ta minu käest keppi ei tulnud küsima,” lisas Priidu laisalt juurde.

„Vait!” käratas ema lõkendavail silmil. „See püstipagan on sind, vaest tallekest, juba nii palju rikkunud, et tema moodi haukuma hakkad. Sina tahad noor peremees olla ja aitad oma maja teotajal irvitada? Tule, taevas, appi!... Aga seda ma ütlen, et mina seda enam sallida ei taha. Ei taha, ega taha! Kas kuuled, Villu? Edaspidi jää parem meile tulemata! Sa saadad meid otse hukatusesse. Meie kõige ausamad sõbrad peletad sa ära, Priidust teed sa joodiku ning hulguse ja Mariale pistad sa rumalad mõtted pähe...”

„Pai ema, ole vait!” palus Mai punastades.

Aga Krõõt oli tõrelemistujus, kus vaigistamine otse niisama mõjub kui kasetoht tules. Ta hakkas seppa veel valjemini hurjutama ja välja tõrjuma. Vaene Villu seisis pea norgus ja kahevahel. Naisterahva kisa teeb just kõige vahvamad mehed kõige kergemini araks. Kergesti oleks võinud nii juhtuda, et meie hiiglane viimaks plehku oleks pannud, kui mitte Priidu õigel ajal päästjana ep oleks ilmunud. Priidu oli viinaankruga tuppa lipanud, seal kannu magusa marjaviinaga täitnud ja astus sellega nüüd ema ette:

„Joo, ema, aga nuusuta enne!... Aeh, kas on hea?”

Krõõt oli komtuuri juures võõrsil olles võõramaa viinasid tundma ja neist lugu pidama õppinud. Magus lõhn,

mis ta ninasse puutus, jahutas tema viha silmanähtavalt.

„Kust sa seda said?“ küsis ta peaaegu lahke näoga.
„Joo enne, küllap siis aru saad,“ vastas Priidu.

Krõõt võttis lonksu, muigutas mokki, võttis teise lonksu, naeratas, võttis kolmanda ja kiitis viina heaks.

„Niisugust viina jääb Liivi landmeister alles himus-tama,“ seletas Priidu tõsiselt ja jõi kannu tühjaks. „Niisugust viina on tervel Liivimaal ainult ühel mehel ja see on Liivimaa kõige parem mees. Seal ta seisab, alandlikum kui sulane, ja ootab paremat tänu, kui ta seni meie käest on saanud.“

„Nii head viina ei ole sepal ilmaski olnud,“ ütles Krõõt moka otsast, aga siiski juba ilma tigiduseta.

„Nii head mitte, aga halba ei ole tal ka iialgi olnud,“ tõendas Priidu südame põhjast.

„Katsu nüüd asja!“ pilkas Krõõt, kelle tuju ikka pahanes, kui ta nägi, et lapsed sepa eest seisid. „Kes ta viinasid on palunud? Muudkui sind õpetab joodikuks. Tema suur viinatundja! Kassi saba alla! Va sepp pole iialgi vee ja viina vahet tundnud ega ole ka ta viinad tea mis.“

See oli kannatlikule Villulegi liig.

„Minu viinad ei ole tea mis?“ hüüdis ta äkilise vihaga. „Mina ei tunne vee ja viina vahet? Kas sa tead, Risti Krõõt, et sinu suu seda väärt ei ole, mis sa praegu oled rüübanud! Päh, tema ütleb „tea mis“! Oh sa, viimane tont! Mina ei tunne viina! Pagan võtku, kui see viin mitte kõige parem ei ole, mida jumal on kasvada lasknud, siis ei pea ka keegi temast tilka enam saama. Priidu, too ankur välja! Ma viskan tühja vee maha, küllap siis mäletate, mis magu ta oli. Too ankur siia, Priidu!“

Igavesti jääb tõeks, et naisterahva mõtteid keegi surelik

ette ei tea arvata. Armu ja hirmu jagavad nad silmanähtavalt mõne kõrgema väe sunnil, ja vanad germaanlased pidasid neid sellepärast õigusega peaaegu jumaliku au sees. Kes oleks näiteks ette võinud kuulutada, et Krõõda mõru nägu sepa turtsumise ja ähvardamise juures järkjärgult mahedamaks pidi minema? Nähes, et sepp tõesti vihane oli ja et Priidu tema käsu täitmiseks tuppa tahtis minna, sasis Krõõt Priidu sabast kinni, välgutas kelmikalt naeratavaid silmi sepa poole ja ütles lahkesti noomival häälel:

„Sinul kohe ikka tuli takus, Villu. Kas meesterahvas tohib na kärstitu olla? Ma naljatasin... Kuule, kas sul seda viina veel palju on? On küll? Mai, mine pane mett ja leiba lauale! Ehk soojendab sepp selga ja võtab pisut hinge-pidet.“

Krõõt kadus ukse taha ja Priidu ning Mai talutasid sepa poolvägisi elutuppa. Perenaine ja viinaankur olid nagu tina tuhka kadunud. Noortele inimestele ei teinud see suuremat valu. Pea täitis nende rõõmus vadin ja naer tervet tuba. Kõigest oli näha, et need kolm inimeselooma isekeskis väga suured sõbrad olid.

Küll oli Risti Krõõt katsunud ümberkaudsetest mõisadest ja Viljandi linnast alamat saksa soost rahvast oma majasse meelitada ja oma lapsi nende noorema sooga sõbraks teha. „Antvärgid“ tulid ka vahel jõuka perenaise toitu maitsema ja sealt seda või teist kinki kaasa võtma, vaatasid aga siiski „vabadele talupoegadele“ üleõla ega kutsunud neid iialgi enda juurde võõraks. Priidu ja Mai olid sellest ammugi aru saanud ja ei läinud omalt poolt kedagi taga otsima. Maiel oli noorte meeste seas palju kummardajaid, aga linna noorsandid liputasid ainult tema ilusa näo ees saba ja talupojad roomasid tema vabaduse

ja rikkuse ees kui ussikesed. Sepp Villu üksi armastas teda kui omasugust inimest ja kena, tarka tüdrukut. Kas Maie-ke seda nägi või mitte, on teadmata; teada on nii palju, et Mai iga kord, kui sepp Risti talusse võõraks tuli, oma ema meelest üleliia elavaks ja vahel koguni vallatuks läks... Priidu silmis oli sepp kõige mõnusam mees tema poolt tuntud maailmas; ta aeles päevade kaupa sepapajas pingi peal ja silmitses imestuse ning aupakkumisega, kuidas töö sepa käte all edenes; siis tuli vahel ka Priidule himu tööd käsile võtta, mida ta muidu kui surmarohtu vihkas ning põlgas. Sepal jälle oli, nagu öeldud, pool maailma sõpru täis, aga kellegi juurde ei tormanud ta nii määratute sammudega kui Risti talusse.

Kus inimesed õnnelikud on, seal ei armasta nad suurtest asjadest ega sügavast tarkusest kõnelda. Ka meie sõprade jutt oli sel puhul nii tühine, nende rõõm tõsise vaatleja silmis nii lapselik, et sellest laiemalt rääkida ei maksa. Tühi jutt ja naer kestsid nii kaua, kuni perenaine jälle nende keskele ilmus. Krõõda silmad hiilgasid ilma nähtava vaimustuse põhjuseta ja ta keel käis pisut kangelt; tuju näis esiotsa kaunis hea olevat, läks aga kohe tusaseks, kui ta nägi, et sepp ja Mai nii teineteise ligidal istusid, et kõige peenemgi saksa rätsep nende vahele ei oleks mahtunud.

„L— lõpetage ju oma hirnumine!” käratses perenaine. „Häbi sulle, Maria! Kohe mine vaata, mis kuduja teeb!”

Mai tõusis sõnakuulelikult üles ja läks teise tuppa.

„Miks te ikka va maakeelt jahvatate?” taples perenaine edasi. „Oleks sest Villust vähemalt nii palju kasu, et mu lastele saksa keelt õpetaks! Te saate ju kõik tast aru, miks te siis ilmaski ei räägi!”

„Ega me saksad ole,” urises Priidu.

„Saksad ole!” osatas Krõõt. „Vaata nokameest! Sina palju tead, mis sa oled! Kui sa saksa keelt räägiksid, siis näeksid kõik kohe, et sa pärisori ei ole.”

„Saksamaal on kõik pärisorjad — sakslased,” ütles sepp. Kahju küll, et ta seda ütles, sest nüüd oli Krõõdal põhjus käes otsekohe tema kallale kippuda:

„Katsu mul suurt Saksamaa tundjat! Tahad vist uhkustada, et sa mööda jumala ilma hulkumas oled käinud? Mis sa siis nüüd õige enesest arvad? Äh? Rumal ori sa oled ja selleks sa jääd. Armust on sind natuke valla lastud — nüüd tema suur ninamees! Vaat sulle! Oma silmigi ei tohiks sa meie kui vabade inimeste poole üles tõsta!”

„Kuule, ema, ilma sinuta oli meil siin üsna mõnus istuda,” ütles Priidu haigutades.

„Vait!” kärgatas ema. „Sina seisad alati tema eest, aga sellele sa ei mõtle, et ta sinu kurivaim on. Ilma temata oleksid sina ammuigi kõikide viisakate noorsandide sõber ja Maria peene antvärgi pruut. Mis ta siin varitseb? Mis sa meist tahad, sepp? Oled sa tõesti nii juhm, et sa Mariat omale loodad saada?”

„Olen ikka nii juhm,” ütles sepp alandlikult.

„No siis jää ka juhmiks!” kilkas Krõõt. „Sina, naru-kael, julged saksa rätsepat pilgata? Kas sa tead ka, mis see tähendab: saksa rätsep? Temal pole muud vaja kui sinu peale kaevata, ja sind pannakse tulist rauda kandma ja puuakse võllasse. Oma põlvede peal pead sa temalt andeks paluma, et teda oled pahandanud.”

„Oleks ta seda selge sõnaga nõudnud, eks ma seda siis vist oleksin teinud,” naeratas sepp.

„Aga ta pani plagama,” lisas Priidu juurde.

Krõõt oli nii vihane, et ta mõnel ajal oma osavat keeltki ei saanud liigutada. Et aga vihane naisterahvas ikka mida-

gi peab tegema, siis kahmas ta nurgast luua kätte, astus sellega otsekohe sepa ette, püüdis teda ühe pilguga elusalt ära põletada ja karjus, kui keelepaelad jälle lahti pääsesid, inetu häälega:

„Kasi siit välja ja ära näita oma nägu enam!”

„Ära tule meest narrima,” ütles sepp pahaselt ja lükkas luuavarre, mis kardetaval viisil tema nina all vibas, nii järsku kõrvale, et vars ja vihane naine õhu sisse rõnga kriipsutasid. Seepeale pani sepp kaapkübara pähe ja läks sõna lausumata välja. Priidu tahtis ta järele lipata, aga ema ei lasknud teda uksest välja. Varsti kuuldi õuest vära-va raksumist ja tagatoast tasast nuuksumist..

Hakkas juba pimedaks minema. Sepp Villu sammus tuntud teerada mööda kodu poole. Ta jalad ei tuletanud enam tiibu meelde, vaid liikusid raskelt ja laisalt. Küll vahtis ta jällegi enese ette maha, aga seekord ei otsinud ta tillukesi jälgi ega naeratanud, kui üks neist kogemata silma puutus.

Kümme minutit võis ta sedaviisi kõndinud olla, kui ta enese selja tagant rutuliste ja kergete sammude krabinat kuulis. Ümber vaadates nägi ta Maie tulevat.

„Villu!” hüüdis tüdruk nõrga häälega ja viivitas sammu.

Sepp ei liikunud paigast.

Mai tuli ligemale, pikkamisi, kartlikult. Kui ta sepa ees seisis, nägi see poolpimeduseski, et tüdrukul punaseks nutetud silmad olid.

„Mis sul arus, et nii hilja veel pimedasse metsa jooksed?” taples Villu karedalt.

„Tahtsin näha, kas sa vihane oled,” vastas Mai aralt naeratades ja naisterahvaste viisi järgi mehe silmist seletust otsides.

„Olen jah vihane,” turtsus Villu. „Ega ma koer ole, et mind malakaga uksest välja aetakse.”

„Ära pahanda, Villu,” palus Mai. „Ega ema nii kuri ole, kui ta näitab. Vaata, kui sa teine kord jälle tuled, siis on ta seda lahkem.”

„Enam ma ei tule.”

„Ei tule?”

„Mitte jalaga.”

„Siis oled sa ikka tõesti vihane?”

„Olen jah.”

„Kas minu peale ka?”

„Ei, sinu peale ei ole, aga ... ma ei tea, kuidas ma pean ütleva ... sa ei ole mulle praegu mitte nõnda armas kui muidu. Vaata, sa oled täiesti oma ema nägu, ja see paneb mind mõtlema. Kui ma täna tema kurja nägu nägin ja ta alatut mõnamist kuulsin, tuli mulle see kentsakas mõte, nagu oleksid sina ise see olnud, nagu võiksid sina ka niisuguseks saada. Tont teid, naisi, teab! Ma ehmatasin isegi ära, nii et süda valutama hakkas. Praegugi valutab, ja pea on kurbi mõtteid täis. Mina ei teadnud siia maani mingisugust vahet sakste ega maainimeste vahele teha, aga teile laulab ema iga päev ette, et saksad üksi inimesed ja meie-sugune paljas loom olevat; ehk mõjub see pikkamisi ka sinu ja Priidu peale, ja te hakkate mind ka alatuks pidama.”

„Sa ei armasta mind enam?” küsis Mai surija häälega.

„Ei ma tea isegi ütelda,” kostis sepp mõttes.

„Noh, jumalaga siis.”

„Jumal kaasa.”

Kumbki ei tahtnud enne paigast liikuda.

Mõned silmapilgud vältas sügav vaikus. Mõlemad seisis nagu tardunult ja vahtisid jumal teab kuhu pimedasse metsa. Vaikus läks õudseks, piinlikuks...

„Head ööd, Villu!”

„Head ööd, Maieke!”

Lumi krabises väheke, nagu oleks keegi jalgu vahetanud. Sepa kehast käis värin läbi. Lähemal silmapilgul surus ta sooja, tuksuvat keha oma rinna vastu ja kaks pehmet käsivart punusid endid kui sitke ja sile madu tema kaela ümber. . .

Taevast kustus viimane ehakuma ja paks pimedus kattis metsa, kui sepp Villu ja tema Maieke käsikäes Risti talu poole tagasi rändasid. Metsa serval oli lahkumine.

„Et sa mind mu ema näo pärast vihkama ei hakkaks, siis on parem, kui sa nii pea meile ei tule,” ütles Mai, kümnendat korda jumalaga jättes.

„Aga kuidas ma sind näha saan?” päris sepp murelikult.

„Eks mina siis pea ikka sinu juurde tulema,” vastas Mai õnnelikult naeratades.

Üheks silmapilguks sulasid mõlemad kujud nii täiesti kokku, et neid pimedas üheks kehaks võidi arvata. Siis lagunes must kogu jälle kahte jakku, millest suurem metsa vahele kadus, kuna väiksem veel tema sammude kaugele kaduvat kõminat kuulama jäi.

4

Priidu luusis harjunud viisil mööda metsi ja külasid. Ühel päeval juhtus ta suures Jõemäe külas olema, kus peremehed parajasti tähtsat koosolekut pidasid.

Vaesed mulgid olid sel aastal lammaste sarnased, kelle seljast mitu nahka korruga tahetakse nülvida. Esimene nahk jäi taeva omaks, kes põllud rahe ja alalise vihma läbi ära rikkus; teise naha võtsid mõisaomanikud, kolmanda Rooma kirik, neljanda röövivad leedulased. Viimaks

tuli Viljandi komtuur ja nõudis viiendat nahka, põlluvilja-kümnist, mida talupojad toomapäevaks lossi pidid vedama. Arusaamatul viisil leidsid mõned külad siiski veel viienda naha ja viisid Viljandisse. Nende hulgas, kellel midagi viia ei olnud, oli Jõemäe küla. Ehk oleks siiski mõni talumees salve põhjast veel peotäie leidnud ja sellegi elu ning tervise hoidmiseks ohverdanud, aga seal juhtus parajasti Priidu külasse ilmuma, kes meestele vägeva kõne pidas ja neile selgeks tegi, et viit nahka ühegi lamba seljast ei võeta. Mehed olid seepeale veo vedamata jätnud ja saadikud komtuuri juurde vabandust paluma saatnud. Saadikud ei tulnud mitmel päeval tagasi; talupojad olid nende ja eneste pärast mures ja pidasid nõu, mis peale hakata. Priidul ei olnud siin küll tegemist sugugi, aga ta kõneles siiski südilt kaasa.

„Mehed!” hõikas Priidu täie kõriga, „olete teie jänesed? Mispärast on teie südamed argust täis? Minge, kutsuge komtuur ise siia, küll ta siis näeb, et teie oma puudusest tõtt olete rääkinud. Nuhelda tema teid ei või, selleks elab veel õigus maailmas. Ülekohut ei tohi aga keegi inimene enesele teha lasta; kes ülekohut kannatab, teeb suuremat kahju kui see, kes ülekohut teeb. Miks on jumal igäuhele käed loonud ja vembrad lasknud kasvada? Tullakse teie kallale, punnige vastu! Teid on ühes külas enam mehi kui Viljandi lossis väge. . .”

„Aga mis meist pärast saab?” heitis üks vanamees vahele.

„Saagu, mis saab, aga teie olete siiski näidanud, et ise mehed olete. Võõrad peavad aru saama, et nad meie rahvaga meie omal maal nõnda mängida ei tohi.”

Umbes selle sisuga kõneles Priidu veel mitu kõnet, ja näha oli, et need kõned noorematele mõjuma hakkasid. Nad raputasid rusikaid ja tõstsid suurt kära.

„Peksta meie endid ei lase!” müristati mitmest küljest. Vanemad katsusid nooremaid vaigistada, aga see tegi asja veel hullemaks. Müra läks nii suureks, et üks enam teise sõnast aru ei saanud.

Korraga astus kõrge kasvuga munk, kelle lähenemist keegi tähele ei pannud, käratsejate keskele ja hüüdis tugeva, sügava häälega selges maakeeles:

„Rahu kõigile!”

Kohkumise ja imestusega pöördusid kõikide näod pika munga poole, keda keegi ei tundnud, kelle mehine kuju ja uhke, tõsine nägu aga kõiki aupakkumisele sundisid. Mitmed tundsid ebausklikku hirmu ja löid salamahti risti ette. Priidu, kellele kartus ja hirm tundmata asjad olid, astus munga ette ja vahtis teda pealaest jalatallani, nagu mõnd kentsakat võõramaa lindu.

„Armsad inimesed, hoidke endid õnnetuse eest!” rääkis munk, kui kõik vait olles ootama olid jäänud. „Mõtlege, mis teie teha tahate! Teie tahate üksipäini terve Saksa ordu vastu hakata. Sellega näitate küll, et teie vahvad mehed olete, aga mõtlemata vahvus ei või muud kui kahju tuua. Sõjameeste vastu ei või teie palja käega hakata, meeletu katse eest aga saab teid kõiki tükkideks raiutama. Õige küll, et mees surma ei tohi karta, aga mõtlege, mis siis teie vaestest naistest ja lastest peab saama?”

„Mis munk naistest ja lastest teab?” pilkas Priidu.

Munk silmitses teda lahke näoga ja ütles tasasemalt:

„Tõsi on, et mõned poisikesed neist enam rääkida mõistavad, aga palja rääkimisega pole nad veel toidetud ja kaetud... Ärge mõtlege, mehed, et mina teid arale vägivalla kannatamisele avatleda tahan. Ei koguni. Ma tuletan teile ainult meelde, et teie mitte üksi iseenestele ja oma peredele, vaid kogu rahvale kahju teete, kui rüüt-

leid ilmaasjata ärritate. Teie põli on praegu küll raske, aga võõrad isandad võtavad kõige väiksemast tõrkumisest põhjust oma iket veel raskemaks teha ja maarahva vastu-panemise jõudu täiesti lämmatada. Parem on, kui terve rahva jõud segamata rahus kosub ja siis igal pool ühekorraga teole ärkab. Vaat, siis on aeg vahva olla, siis maksab vara ja eluga mängida, sest mängu hind on vabadus ja õnnelik põli; siis on ka lootust, et mäng võidurikkalt lõpeb, nagu hiljuti üks saksa soost rahvake, kes kõrgetel mägedel elab, on näidanud *.”

Munga silmad hiilgasid kentsakalt, kui ta neid sõnu kõneles. Mehed vahtisid imestades vaimulikku meest, kellest aru polnud saada, kas ta vaigistaja või ässitaja oli. Keegi ei kostnud sõna. Valitsevas vaikuses oli selgesti kuulda kapjade plaginat, mis ligemale näis tulevat. Varsti tuli ka metsatuka tagant suur ratsaliste salk nähtavale. Eesotsas sõitsid ordurüütlid, valged kuued seljas ja mustad ristid rinna peal; nende kannul raudriides sõjamehed ja sulased; odad ja paljad mõõgad välkusid heledal päikesepaistel.

Talupojad vaatasid kahvatades üksteise otsa. Munga näo üle libises tume vari. Keegi ei julgenud häält teha, aga mitmed piilusid kaitsva metsa poole; neil näis himu olevat jooksu panna. Et aga keegi esimene ei tahtnud olla, siis jäid kõik paigale ja koondusid tihedasse hunnikusse. Väesalk tuli kiirel sõidul ligemale ja piiras talupojad igast küljest sisse.

Viljandi komtuur, halli habemega ja ausa moega rüütel, ütles valju häälega, aga viletsas maakeeles:

* Munk räägib siin šveitsi rahvast, kes 30 aastat enne meie jutu algust enese Habsburgi raske ikke alt vabastas ja oma priiust tugeva käega kaitses.

„Teie, koerad, julgete minu käskudele ja ordu seaduste vastu hakata? Küll ma teile näitan! Teie ei taha enam kümnist anda? Oodake, küll ma teid õpetan! Kes on teid tõrkumisele ässitanud? Kes on teie ninamehed? Kohe tooge nad välja!“

Talupojad seisisid tummalt ja pead norgus. Kui küsimusele vastust ei tulnud, käskis komtuur ühe ehmatanud näoga vanataadi teiste hulgast välja kiskuda ja teda piinata, kuni ta eestvedajaid nimetaks. Aga vaevalt sai vanataat esimest korda karjatada, kui juba Priidu komtuuri ette astus ja julgesti hüüdis:

„Mina üksi olen süüdlane!“

Komtuur ei tundnud Priidut näo poolest, aga kena sirge noormees näis ta meele järgi olevat.

„Nii noor ja juba nii pahur?“ ütles ta peaaegu lahkelt. „Kas sa tead ka, et sa kui rahva ässitaja surema pead?“

„Kui muidu läbi ei saa, eks siis või surra kah,“ vastas Priidu oma laisal viisil, „aga minu surmast ei tule teile suurt kasu. Palju kurjem ässitaja jääb elama, kes teie kõvadest seadustest iialgi ei hooli. Kui teie tema siit ilmast ära kaotaksite, vaat siis oleks isandatel ja orjadel rahu.“

„Kes see ässitaja on?“ küsis komtuur.

„Ülekohus ja häda,“ vastas Priidu.

„Ah, sa oled hea naljahammas,“ naeratas komtuur. „Loodame, et sa meile enne surma lossikeldris veel palju nalja saad tegema. Siduge ta kinni!“

Sulased kippusid Priidu kallale.

„Kas lasete mind sõna lausumata ja kätt liigutamata kimbutada?“ pöördus Priidu karistaval toonil talupoegade poole. Need tegid nukrad näod, jäid aga vakka.

Nüüd käskis komtuur talupoegade hulgast mõned, kes

kõige tugevamad ja julgemad näisid olevat, välja astuda ja oma pealmised riided maha võtta. Kui nad siis, niueteri paljad, värisedes ja hambaid lõgistades talvise külma käes seisisid, kõneles komtuur neile veel mõne õpetava ning manitseva sõna ja tuletas neile lõpuks meelde, et need, kes ennast mitte tõrkumata peksta ei lase, kuni paras mõõt täis, kui jooksikud kõrvupidi puude külge pidi naelutatama ja nõnda edasi nuheldama. Naised ja lapsed, kes kära peale meeste ümber kokku olid jooksnud, hakkasid seda kuuldes käsi ringutama ja suure häälega ulguma. Nad peletati majadesse ja lubati neile, kes veel väljas nägu näitavad, valusaid vitsu anda.

Enne kui nuhtlemine algas, astus pikk munk, keda ka sakslastest keegi ei näinud tundvat ja kelle ligiolemisest keegi ei hoolinud, komtuuri ette ja ütles saksa keeli:

„Teie teete ordule ja kõigile võõrastele kahju, kui talupoegi asjata nuhtlemisega ärritate. Neil ei ole sugugi süüd ega ole neid ka keegi ässitanud, vaid ainult kibeda häda pärast on nad sel korral moonavedamisega viibinud.“

„Neid nuheldakse tõrkumise pärast ja teistele hirmuks,“ ütles komtuur pahaselt. „Puudust neil ei ole, see on kõik vale, ja teie, mungad, õpetate talupoegi valetama.“

„Meie õpetame neile õiget usku ja ausaid elukombeid, teie aga teete neile ristiusu läilaks ja õpetate neile paganate roojust,“ hüüdis munk lõkendava pilguga. „Teie tahate neist taltsaid koduloomi teha, aga käite ise nendega ümber kui metselajatega. Teie ei kaitse neid, kes iseennast kaitsta ei või, kellegi eest, vaid röövite neid ise paljaks ja nuhtlete neid, kui midagi enam röövida ei ole.“

Seletuseks nimetame siin, et ordurüütlike ja piiskoppide ning nende alla seatud kloostrite keskel ühtepuhku kas avalik sõda või salavaen vältas. Nad olid üksteise võimu

peale kadedad, kiskusid üksteise käest maid ära, tõtsid vastastikku paavsti ja keisri ees raskeid kaebusi ja pesid endid siis valedega ja suurte rahaohvritega puhtaks. Üks vihavaenu põhjus oli see, et preestrid ja mungad rahvast vähegi õpetada ja harida püüdsid, kuna ordurüütli ja nende vasallid käte ja jalgadega rahva valgustamise vastu seisid. Vägivaldsed teod olid mõlemalt poolt igapäevased asjad; iseäranis olid rüütli kui kangemad alati valmis munkasid ja piiskoppide alamaid kimbutama. Sellepärast peame tundmatu munga julguse üle imestama, kes üksipäini vägeva komtuuri vastu julges välja astuda. Ette oli näha, et see heaga ei lõpe.

„Häbemata munk!“ kärgatas komtuur vihaselt. „Küll ma sulle näitan, mis ordu ja rüütli söimamine maksab! Siduge ta kinni!“

Munk kahvatas; vist sai ta aru, et ta liiga kaugele oli läinud. Ta lükkas kolm sulast, kes ta kallale tikkusid, ainsa käeliigutusega tagasi ja hüüdis ähvardaval häälel:

„Komtuur! komtuur! Ärge kutsuge õnnetust enese ja ordu kaela! Minu taga seisab Riia peapiiskop ja püha isa ise.“

„Ja kõigepealt su selg, mis su häbemata sõnade eest vastama peab,“ pilkas komtuur. „Ruttu, sulased!“

Munk laskis ennast pealtnäha rahulikult siduda. Kaks meest seati tema ja Priidu valvajateks, teised hakkasid tööle...

Väljavalitud süüaluseid peksti kaua, väga kaua. Kõle ähvardus hirmutas õnnetuid põgenemast; nad karjusid hirmsasti, kargasid vahel kõrgesse, tantsisid jalalt jalale, heitsid kummuli lumesse, tõusid jälle jalule, ja rasked hoobid sadasid ikka edasi ning sünnitasid peenikest verevihma.

Väga kentsakalt mõjus see nähtus Priidule, kes säherdust asja esimest korda nägi. Ta nägu oli lumivalge ja krampidest viltu kistud, silmad pärani lahti ja ehmatust täis. Ajuti katsus ta kõvu kütkeid katkestada ja tõmbas käesooned nii kangesti pingule, et veri näkku tõusis. Ka munk oli kahvatanud, aga pealtnäha täiesti rahulik. Tasakesi nihutas ta ennast Priidule ligemale, kuni nende selja taha seotud käed kokku puutusid. Vahid ei pannud seda tähele, sest nende silmad olid põnevusega nuhtlupaiga poole pööratud.

Viimaks käskis komtuur peksmise lõpetada, kui peksuvad juba nõrkema hakkasid. Ta noomis veel kord kõiki talupoegi, et nad ässitajate sõna ei kuulaks ja veel samal päeval oma kohust täidaksid, sest et järgmisel tõrkumise korral „tõsine nuhtlus“ neid ootavat.

Komtuur ei saanud oma kõnet veel lõpetada, kui tema selja taga vali kära tõusis. See tuli sellest, et Priidu arusaamatul viisil oma käed lahti oli saanud, nagu välk kõrval seisva hobuse selga karanud ja metsa poole kihutanud.

„Võtke ta kinni!“ müristas komtuur sulaste poole.

Kolm, neli meest kargasid hobuste selga ja kihutasid Priidule järele. Teistega tõttas komtuur naaberküla poole, mille elanikkude üle niisamuti kohut pidi mõistutama. Munk seoti ohelikuga kõige tugevama sõjamehe sadula külge ja võeti sel viisil kaasa.

Nuheldud Jõemäe küla mehed pugesid vaikselt igaiüks oma hurtsikusse, kus naiste hale ulgumine ja meeste võimetu vandumine veel kaua kostis.

Sepp Villu oli oma kolme selliga kibedas töös, kui korruga üksik ratsaline tuhatnelja sepapajast mööda kihutas.

„Eks mul ole tore hobune?“ karjus Priidu — sest tema see oli — ilma peatamata mööda lennates. „Ärge ütlege, et mind nägite! Rüütlid...“

Rohkem ei võidud tema sõnadest aru saada. Sepp raputas pead ja pomises midagi „hullust poisist“ ja „sõgedatest tempudest“. Natuke hiljem jõudsid Priidule järele saadetud sulased sepapaja ette ja küsisid, kas siin põgenevat ratsalist pole nähtud. Seletuseks lisasid nad juurde, et põgeneja talupoegade ülesässitaja ja hobusevaras olevat, keda nemad jälgede kaudu ajanud, kuni jäljed suurele teele ära lõppenud.

Sepp aimas paha asja ja katsus nii palju kui võimalik sulaste aega raisata. Ta kuulas põhjalikult järele, mis süüd põgeneja teinud, mis nägu, kas habemega ja missuguse habemega, mis riides, missuguse hobuse seljas ja kui vana ta olnud. Kui ta arvas, et Priidu juba kaugele küll oli jõudnud ja hädalised sulased kärsituks läksid, tunnistas Villu venitades, tema teades olevat sedamoodi mees mõni silmapilk enne sulaste tulemist sepapajast mööda ratsutanud ja kõrvalisele teele pööranud, mis Puidu mõisa poole viis. Et sepp häbematul viisil luiskas ja sulastele teed näitas, mis Priidu teest kaugelt kõrvale kaldus, seda peame oma kangelase häbiks tõeks tunnistama.

„Miks sa, pagan, seda kohe ei ütelnud?“ turtsus üks sulane kurja näoga.

„Ega mina kõigi hulguste vaht ole,“ andis sepp külma verega vastuseks. „Minul on oma töö toimetada. On teile

ametiks antud hobusevargaid võrgutada, siis tehke ise silmad lahti ja võtke koivad kuklasse.“

Petetud sulased ratsutasid kirudes näidatud teed mööda edasi.

„No ütle poissi!“ pomises sepp murelikult. „Tema, koeranahk, varastab hobuseid ja ässitab talupoegi mässule. Oh sina, tüütus! Pagan teab, mis paha lugu sellest veel välja võib tulla. Kahju, et ma ise enam Ristile kuulama ei või minna.“

Natukese aja pärast jõudsid komtuur ja tema salk sepapaja ette. Küla, mille üle nad kohut mõistma läksid, oli siit pool penikoormat eemal, sellesama tee ääres. Komtuur ja sepp olid, nagu teame, head sõbrad, aga sõprus ei keelanud meie alatut kangelast sugugi komtuuri suud ja silmi niisama täis valetamast, nagu ta sulastega oli teinud, kui tema käest küsiti, kas ta põgenenud Priidut olevat näinud. Komtuur usaldas oma vangi, tundmatu munga, kes ettevõetava toimetuse juures ainult tüliks oleks olnud, sepa hoole alla. Vangi käed ja jalad nõõriti uuesti ja väga kõvasti kinni; et ta kellelegi jalus ei oleks, visati ta pimedasse kolikambrisse, mis sepapaja kõrval oli.

Pärast komtuuri ja tema seltsiliste äraminekut hakkasid sepp ja tema sellid jälle nii nobedasti tööle, et nad vangi, kes sugugi häält ei teinud, hoopis ära unustasid. Siis läksid nad sepa elumajasse lõunat võtma. Elumaja seisis sepapajast mõnikümmend sammu eemal ja ei olnud väljastpoolt muud kui palkidest kokkulöödud taluhoone, aga sees oli palju kalleid ja haruldasi asju, mis sepp oli võõralt maalt kaasa toonud. Seal oli kõiksugu sõjariistu ja jahinõusid, kunstlikult nikerdatud kannusid ja peekreid, kaste ja karbikesi. Laual auras seapraad, mille kaugelt kaasavõetud kokk kunsti seaduste järgi oli valmistatud;

ei puudunud ka õlle- ega viinakannud. Kõigest oli näha, et sepp hästi süüa ja juua armastas ja et ta võõramaa jõukate kodanikkude elulaadi omaks oli võtnud.

Söömise ajal tuli sepale vangistatud munk jälle meelde. Kohe võttis ta ise laualt nii palju toitu ja jooki, et kolm meest küllalt oleksid saanud, ja läks vangi vaatama. Sepapaja uksest sisse astudes pörkas ta kohkudes tagasi ja laskis kausi ning kannu puruks kukkuda.

Munga kõrge kuju seisis keset sepapada; tugevad siled med näisid ta käte ja jalgade küljest nagu ära sulanud olevat. Oma kohmetusest toibudes kahmas sepp kohe munga käsivarrest kinni, et mees põgenema ei pääseks.

„Mil viisil oled sa oma käed ja jalad lahti saanud?“ hüüdis sepp.

Munk vahtis talle pilklikult naeratades otse silmi ja ütles tasase häälega:

„Ära keela mind põgenemast!“

„Kes kurjategijat põgeneda laseb?“

„Ma ei ole kurja teinud.“

„Oled vist kogemata mõne kurjategija nägu ja tema pähe löksu läinud, vaene talleke,“ pilkas sepp, kelle silmis, nagu enamasti kõikide ausate inimeste silmis, sidemed ikka ka süütunnistused olid. „Ma olen säherdusi tapalambaid ju ennegi näinud. Kohe näita, kuhu sa nõõrid viskasid; minu sõlmi ei pea sa nii kergesti maha raputama.“

Sepp hakkas vangi, kelle käsivarsi ta oma raudsete rusikatega pigistas, kolikambri poole tagasi lükkama. Aga oma ärarääkimata imestuseks ei suutnud ta munku mitte sammugi paigast liigutada, ja peale selle sündis nüüd veel üks veider lugu, mida sepp ilmaski võimalikuks ei oleks pidanud. Munk hakkas äkitselt sepa jämeda keha ümbert kinni ja surus teda nii kõvasti enese kaissu, et

Villu kondid raksusid ja ta hing rindu kinni jäi. Sepa selg, mida veel keegi surelik ei olnud painutanud, vajus looga moodi sissepoole, ta nõrkes ära, tundis oma põlvi nõtkuvat ja sai alles siis hinge ja selge aru kätte, kui ta munga põlvede vahel selili maas lamas ja munku tumeda, kurbliku häälega kuulis ütlevat:

„Vaata, nõnda on maarahva paremad jõud ikka isekeskis tülitsetud ja endid üksikult võõrastest murda lasknud.“

„Oled sina maamees?“ küsis sepp sügavalt hinge tõmmates.

„Olen küll,“ vastas munk.

„Miks sa seda enne ei öelnud?“

„Meie oleme võõraste läbi juba nõnda rikutud, et üks maamees teist enam uskuda ei või.“

„Mind võib igäiks uskuda,“ seletas sepp uhkelt. „Aga mungad on meistrid valetama. Kuidas võid sa maamees olla, kui sa munk oled?“

„Mina ei ole munk.“

„Kes sa siis oled?“

„Mina olen T a s u j a!“

Oleks suur lõõts korruga laulma ja tuhandenaelane alasi mööda sepapada tantsima hakanud, ei oleks sepp seda kaugeltki nõnda suureks imeks pannud kui praegu kuulnud uudist. Ta ajas silmad pärani lahti ja tõusis istukile. Munk ei hoidnud teda enam kinni, vaid seisis püsti ta ees.

„Sina oled...“ kogeles sepp.

„See mees, kelle ainus mõte on võõrast kurjust nuhelda ja oma rahvast vabaks teha,“ vastas munk. „Mispärast sa minu saadikuid kuulda ei võtnud?“

Villu kargas püsti ja pakkus mungale kätt.

„Ära kurjusta, kallid mees,“ ütles ta pisut häbelikult. „Oleksid sa ise sel ajal siin olnud, kes teab, ehk oleksin

ma siis teist juttu rääkinud. Sinu saadikuid pidasin ma hulgesteks ja lobisejateks, kes rahvale tühja ässitamisega ainult kahju teevad.“

„Minu saadikud olid ustavad mehed,“ ütles munk kibedalt naeratades, „aga ma arvan, et mõnus elu ja isandate sõprus sinu kõrvad mõne asja kohta kurdiks on teinud. Sina oled üks neist vähestest maameestest, kes oma orjapõlvega rahul võivad olla; kes teab, sa ehk ei hooligi sellele, et seesama põli teistele põrguks on?“

Sepp lõi silmad maha.

„Ma ei ole sakstest muud kui head näinud,“ vastas ta kogeldes. „Mispärast peaksin ma neid vihkama?“

„Sa ei peagi neid vihkama, aga sa pead oma rahvast nii palju armastama, et sa võõraste vägivalda temast ära pöörata aitad. Saksad võivad paremad olla kui meie, aga nendel ei ole õigust meid oma loomadeks alandada, meid paljaks riisuda ja kõiki häid tundeid meie sees jalge alla tallata... Sepp Villu, ma olen sinust palju head kuulnud ja lootsin sinust suurt abi leidvat. Sakalamaa on sinu sõpru täis, kes sinu sõna hea meelega kuulaksid. Kahju, et sina, kes sa vist vana Lembitu järeltulija oled, tema vaimu ei ole pärinud! Oleks lugu teisiti, siis võiksime loota, et ka vana sakalaste vaim jälle ärkaks ja võõrast vägivalda murda aitaks.“

Sepp raputas kahtlevalt pead:

„Kuidas saaksime nüüdsel ajal võitu loota, kuna ordu-rüütlite ja taanlaste jõud palju suuremaks on kasvanud, kui ta meie rahva esimese allahetmise ajal oli? Meie üksi ei või iialgi kahe suure riigi vastu hakata.“

„Meie ei ole üksi, kui meie aga üksmeelsed oleme!“ hüüdis munk välkuval pilgul. „Meie pool on õigus, ühine püüdmine, ühtluse tugevus. Peale selle on rootslased,

venelased ja leedulased valmis meile appi tulema. Ja kui sa arvad, et vaenlased praegusel ajal tugevamad on kui enne, siis oled sa eksituses. Saksamaal on vana rüütlite ja ristisõitjate vaim ammugi kadunud. Keiser ja paavst on teineteise verivaenlased; nende vaen, kodusõjad ja katk on riiki nõnda nõrgestanud, et orduriütlid sealt abi ei või loota. Liivimaal vältab alaline sõda ordu ja piiskoppide vahel, venelased ja leedulased varitsevad rajadel, rüütlid ise ja nende vasallid on prassijad ja hoopled, kes ennast üksi röövitud rikkuse ja palgatud sõjavägede abil üleval hoiavad. Kui meie kõik koos ja korruga nende peale langeme ja kõigepealt nende rikkuse käest ära võtame, siis on nad nõrgemad kui lapsed. Taani kuningal ei ole meie maal enam mingisugust võimu ega väge; iga mõisnik on oma kuningas, aga nad ei hoi aisekeskis kokku ega ole neil sõjaväge. Teiselt poolt on kõik Viru-, Harju-, Lääne- ja Saaremaa mehed juba sõjaks valmis; oleks Liivimaa talurahvaga lugu niisama, siis ei kardaks meie midagi.“

Kuna munk kõneles, ei suutnud sepp silmi tema näolt ära pöörata. Selle näo mehelik ilu, tuli, mis suurtes ja sügavates silmades loitis, vali ja siiski pehme häälekõla ning vaimustatud sõnade vool hakkasid sepa selget mõistust joobnustama. Ta hakkas aru saama, kuidas see ainuke mees, kelle õiget nime ega saatust keegi ei tundnud, kelle salanimi „Tasuja“ aga igale eesti kõrvale ammugi tuttav oli, keda nõiaks, surnust tõusnud Kalevipojaks, pühaks Jüriks, libahundiks, väärjumalaks Ukuks peeti ja kelle nime ebausklik rahvas häda ajal appi hüüdis — kuidas see üksik mees paari aastaga terve rahva oma tahtmise alla painutada ja verisele mässule ärritada võis, ilma et keegi neist, kes teda tundsid, äraandjaks oleks saanud.

„Imeline mees!“ ütles sepp raskelt hingates, kui munk

vaikis. „Mina ei ole ebausklik, aga sina võiksid mind uskuma panna, et sa lihane inimene ei ole. Seni ei tundnud ma enesest tugevamat meest maailmas, aga sina oleksid mu peaaegu kui kassipoja ära kägistanud. Seni ei hoolinud ma suuremat ei omadest ega võõrastest, vaid elasin rahu ja mureta päevast päeva, aga sina võiksid mind kergesti rahu põlgamisele ja otse meeletu mässu sisse meelitada. Sa oled kui veerev kalju, mis tee peal kõik nõrgemad asjad kaasa kisub või puruks peksab, kuni ise kuristiku põhja kaob... Ma ei või uskuda, et su ettevõtte õnneks läheb, aga mul ei ole ka jõudu seda takistada. Tulgu, mis tuleb! Ma tahan talupojad kokku kutsuda ja sinu nõu nendele ette panna. Ma ei soovi neile õnnetust ega taha neid mässule ässitada; tehku ise, mis heaks arvavad.“

„Kus kohal tahad sa koosolekut pidada?“ küsis munk. Sepp jäi pisut mõtlema ja ütles siis:

„Pool tundi maad siit otse põhja poole on põlise metsa keskel lage koht vana maarahva kantsi varemetega. Seal on veel praegugi võlvialuseid ja urkaid, kuhu kuulajate kõrv ei ulata. Sinna kutsun tunahomme õhtuks esiti ümberkaudsete külade vanemad kokku ja küsin neilt, kas nad sinu nõu tahavad vastu võtta.“

„Ma tulen ise sinna,“ ütles munk lühidalt.

„Parem oleks, kui sa kohe põgeneksid,“ ütles sepp murelikult. „Ma tunnen Viljandi komtuuri. Sind saab kangesti püütama, ja näo ning kuju järgi ei ole sind raske leida.“

„Mine silmapilguks õue!“ käskis munk pilklikult naeratades.

Sepp tegi, kuidas kästud, ja kui ta siis jälle sepapatta vaatas, seisis halli habemega küürus vanamees kerjaja

riides tema ees, kepp käes ja kott seljas. Sepp hüüdis tagasi põrgates:

„Ae, vanataat, kust sina siia sisse pääsesid?“

„Halastage, ristiinimesed, vaese peale,“ palus sant hädalise, lämbunud häälega.

„Kuhu munk kadus?“

„Ei mina, vaene, ole kedagi näinud,“ kähises vanamees ja puhkes nii kangesti kõhima ning läkastama, et hale oli teda näha.

„Siin ma olen!“ hüüdis munga hääl pimedast kolikambrist.

Sepp tõttas sinna; aga ehk küll uks pärani lahti seisis, ei olnud kambris siiski inimese hinge näha.

„Munk, ae, munk, kus sa oled?“

„Siin!“ kostis munga hääl otse sepa nina all.

„Kus?“

„Maa põhjas!“ kõmises hääl sepa jalgade all.

Villu hakkas kahe käega peast kinni ja tõttas pimedast kambrist välja päevavalgusele. Vana sant oli kadunud kui tina tuhka. Sügavast maa põhjast kajas kauge hääl:

„Kas usud veel, et mind kerge püüda on?“

„Ei usu,“ vastas sepp hambaid lõgistades.

„Siis jumalaga tunahomseni!“

Sepp läks pead raputades elumajasse tagasi, aga ta söögiisu oli kadunud. Ta oli nii tõsine ja sõnakehv, et sellid araks läksid.

Õhtu poole tuli komtuur oma salgaga jälle sepapajast mööda. Komtuur oli pahas tujus, sest selle küla mehed, keda ta karistada oli tahtnud, olid ähvardavast hädaohust kuidagiviisi haisu saanud ja pakku jooksnud. Kohtumõistjad riisusid selle eest küll kõik hooned tühjaks, aga komtuuri meel oli haigeks jäänud.

„Too munk välja!“ kärgatas ta sepa peale.

Sepp ei olnud niisuguse kõneviisiga harjunud ja kort-sutas kulmu, läks aga siiski sõna lausumata pimedasse kambrisse, kust ta varsti sõnumiga tagasi tuli, et munk olevat ära kadunud. Komtuur läks näost nii punaseks, et näis, nagu tahaks ta tuld purskama hakata. Ühe krapsuga kargas ta hobuse seljast maha ja tormas sulaste seltsis pimedasse kambrisse. Seal tuustisid nad kõik nurgad läbi, panid kõik kraamid kukerpalli lööma ja tahtsid terve maja ümber lükata — aga munk jäi kadunuks.

„Kuhu oled sa munga pannud?“ tikkus komtuur, käed rusikas, sepa kallale.

„Ega ta minu panna olnud,“ vastas sepp pahas tujus. „Teie oma sulased viskasid ta sinna kongi, eks nad siis nüüd otsi teda sealt.“

„Kus su silmad olid? Miks sa paremini ta järele ei valvanud?“ kärkis komtuur.

„Ega mina teie vangide vaht ole,“ urises sepp.

Nüüd sündis Villuga täna juba teine lugu, mille sarnast ta enne uneski ep olnud näinud. Komtuuri käsivars vilkus õhus ja siis laksus raske rusikahoop sepa õitsva põse peale. Nõrgema mehe oleks niisugune pauk vist maha sirutanud, aga sepp Villu ei liikunud paigast. Tema näost kadus viimne veretilk ja pilk, mis ta vastase vihaselt põlevaid silmi rabas, oli nii kohutav, et komtuur sammu taganes ja käe mõõga külge pani. Selles ei võinud kahtlust olla, et sepp teda üheainsa hoobiga maha oleks võinud lüüa. Aga komtuuri õnneks oli sepp Villu pikaldase loomuga maamees. Enne kui ta kätt sai liigutada, oli ta mitme keha läbi komtuurist lahutatud ja tema ümber välkusid paljad mõõgad.

„Komtuur!“ ütles sepp sügava häälega, „teie olete mulle

esimest korda õpetanud, kuidas kõrvalops maitseb; ärge pange pahaks, kui ma teile omal ajal õpetuse eest tänu annan.“

Komtuuri viha oli antud kõrvalopsuga kustunud ja tal oli, õigust öelda, vist pisut kahjugi, et ta oma elupäästjat ja head sõpra nii alatul viisil oli teotanud. Kui õige isand ei arvanud ta aga heaks oma kahetsust alama ees näidata; sellepärast tegi ta väga kurja näo ja karjus hullemini kui enne:

„Sina, koer, julged veel ähvardada? Kas sa oled unustanud, kes sa oled? Vaata, mis orjade hellitamisest tuleb! Ma võtan su vara käest ja lasen su surnuks peksta... kui tahan. Hoia ennast edaspidi häbematuks minemast ja täna oma loojat, et seekord nii kerge nuhtlusega pääsed.“

Nende sõnadega läks komtuur ruttu välja, võib-olla selle sooviga, et sepp enam midagi oma kahjuks ütelda ei saaks. Ta andis sulastele kõva käsu ärakaranud vangid üles otsida, lubas kättesaajale head vaevapalka anda ja sõitis ise rüütlite ja sõjameestega lossi tagasi.

Sepp katsus uuesti tööle hakata, viskas aga varsti haamri niisuguse jõuga maha, et vars raksudes katkes ja raske haamer hüpatas nurka lendas. Villu jooksis metsa, tuikus kaua puude vahel, langes viimaks kummuli lume sisse, pigistas käed vastu silmi ja nuuksus kui nuheldud laps.

Teisel ega kolmandal päeval ei võtnud sepp tööd kätte, vaid hulkus külasid kaudu ümber ja sosistas sala-mahti peremeestega. Kolmanda päeva õhtul leidis ta koju tulles Maie eest, kes teda juba hulk aega oli oodanud.

„Kus Priidu on?“ oli sepa esimene küsimus pärast südamlikku teretamist.

„Vangis,“ vastas Mai surutud häälega ja pisarad tulid talle silmi.

„Mis jutt see on?“ hüüdis sepp kokkudes.

Mai hakkas jutustama:

„Tunaeile õhtul tuli Priidu ratsahobuse seljas koju. Meie küsimuste peale, kust ta hobuse saanud, vastas ta, et ta hobuse ühe hea sõbra käest laenanud olla. Ta oli ühtepuhku hobuse ümber, söötis ja silitas teda iga silmapilk ja nimetas teda oma kalliks elupäästjaks. Mina küsisin, mis see pidi tähendama, ja ta rääkis mulle, et rüütliid teda mingi kelmustüki pärast taga kihutanud, aga kätte ei olla saanud. Eile hommikul sõitis ta hobuse seljas metsa ja tuli lõuna ajal jala tagasi, öeldes, rüütliid olla teda jälle taga ajanud ja enda päästmiseks olla ta hobuse joosta lasknud ning ise puu otsa roninud.

Pisut hiljem olin ma parajasti üksipäini õues, kui aia taga kära tõusis ja väravat valju häälega lahti teha kästi. Mina tegin värava lahti ja nägin kahte uhke näoga rüütliid ja mitut sulast — kõik ratsamehed. Vanem rüütliid käskis kaht sulast hoovi ümber valvata, et keegi välja ei pääseks. Minult küsis ta kareda häälega, kas perenaine ja poeg kodus, ja kui mina selle peale kostsin, et ema kodus on, ronisid nad hobuste seljast maha ja läksid tuppa. Noorem rüütliid, kellel mõisniku riided seljas olid, jäi üksipäini õue peale, hakkas minu ümber kinni, nimetas mind ilusaks lapseks ja küsis mu nime järele. Mina ei andnud talle vastust, vaid katsusin ennast lahti rabelda. Tema silmad hakkasid kentsakalt põlema, ta andis mulle kõik-sugu meelitavaid nimesid ja tahtis vägisi musu saada. Mina võtsin viimse jõu kokku, kiskusin enese tema kätte

vahelt lahti ja jooksin tagumisest uksest majasse. Rüütliid tahtis mu järele tulla, aga ma sain enne uksele riivi ette lükata. Ma pugedin pimedasse salaurkasse, mis elutoa kõrval seisab. Siin puutusin oma chmatuseks inimesega kokku, kes mulle käe suu peale surus ja mind vait käskis olla. See oli Priidu, kes ennast sinnasamasse oli peitnud. Me pidasime hinge kinni ja kuulatasime. Kõik, mis elutoas räägiti ja tehti, oli siin selgesti kuulda.

„Kes see on?“ küsisin mina vana rüütliid häält kuuldes.

„Viljandi komtuur,“ sosistas Priidu.

Komtuur nimetas Priidut mässajaks ning hobusevargaks ja käskis ema kohe ütelda, kuhu poeg ennast on peitnud. Ema vastas, et ta Priidut ammugi ei ole näinud. Komtuur usutas teda mitu korda, ja kui paremat vastust ei tulnud, käskis ta maja ja kõrvalised hooned läbi otsida. Meie kuulsime, kuidas nad mööda tubasid ja pööningut kolasid ning asju loopisid, et mürin ja ragin taga. Mina värisesin hirmu pärast, et mõni kogemata salaukse võiks leida ja meie pelgupaika tungida. Õnneks ei läinud see kartus täide. Kui kõik nurgad läbi olid tuustitud ja minu arust kõik asjad puruks pekstud, tulid sulased elutuppa tagasi ja ütlesid, et nad kedagi ei olla leidnud. Komtuur hakkas uuesti ema usutama ja ähvardas maja põlema pista ning kõigi elanikkudega tuhaks põletada, kui ta Priidut kätte ei saa. Ema palus ja meelitas, aga Priidu peidupaika ei andnud ta teada. Siis käskis komtuur ema kinni siduda ja nii kauaks lossi sügavamasse kongi visata, kuni Priidu välja tuleb. Vaevalt hakati ema siduma, kui Priidu minu kõrvalt kadus ja ühe silmapilguga komtuuri ees seisis, hüüdes: „Tehke minuga, mis tahate, aga jätke mu ema rahule!“ Ta seoti kohe nii kõvasti kinni, et ta vaeseke valu pärast oigas. Ema langes komtuuri ette põlvili ja

hakkas nutma ning paluma. Komtuur vastas kareda häälega, et Priidu rahvast mässama ässitanud ja sellega surmanuhtluse ära teeninud. Ema kiljatas meeleheitega: „Halasta, halasta! Ta on ju su oma...“

Viimast sõna ei kuulnud ma enam, sest komtuur kärgas samal silmapilgul sulaste peale: „Kasige kõik siit välja!“ Sulased läksid Priiduga uksest välja. Siis ütles komtuur tasase, ähvardava häälega: „Sa, pöörane naine, kas sa oled unustanud, et ma sind igavesti vait olla käskisin? Tahad sa ise vägisi hukatust enese kaela kutsuda?... Vait! Sinu poeg ei pea mitte surema, aga ilma nuhtluseta ei või ma teda ka jätta. Sinule aga töotan vandega, et sind elusalt ära põletatakse, kui sa veel kord minu käsu vastu eksid.“

Seepeale läks komtuur kannuseid kõristades välja. Kui õues kõik jälle vagaseks oli jäänud, julgesin ma salakambrist välja tulla. Imestusega nägin ema kaunis rahuliku olevat. Ta hakkas koguni harjunud viisil komtuuri ja saksu kiitma ning ütles uhkusega, et nii kaua kui tema elab, keegi Priidusse ei tohi puutuda. Mina küsisin, mis komtuuri viimased, minule arusaamata sõnad tähendavad? Ema käskis mind vait olla ja ütles, see olla saladus, mida ta mulle ja Priidule alles surmavoodil tahta ilmutada.

Õigust öelda — ma ei tahagi seda saladust teada saada. Ma aiman, et see head ei tähenda. Mu süda valutab. Siamaani elasime me rikkumata rahu, nüüd hakkab vägivald ja kurjus ka meie majasse tungima. Vaene Priidu! Ja selle noore rüütli põlevad silmad!... Oh Villuke, ma kardan, et meie loodetud õnnest midagi ei saa.“

Sepp võttis kurvastatud neiu oma käte vahele, surus teda tugevasti vastu rinda ja ütles julge häälega:

„Ära mine araks, Maieke! Nii kaua kui minu käsivars

sinu üle valvab, ei pea sa vägivalda kartma. Aga tead sa, kes see... häbemata noor rüütel oli?“

„Ta nimetas komtuuri enese onuks.“

„Oh sina, koeranahk!“ vihastas sepp. „See on siis noorem Goswin Herike, komtuuri vennapoeg ning Puidu mõisahärra poeg. Vaata võrukaela! Isa surma peal haige, aga poeg käib ilusaid tüdrukuid norimas! Onu armu läbi on nad, endised Saksamaa sandid, siin mõisa ning maad kätte saanud ja teevad tänuks nüüd pahu tükke. Noh, juhtugu ta, mehike, minu sõrmede vahele! Küll ma teda...“

Siin tuli Villule kogemata tunaeilne kõrvalops meelde, mis ta südames ikka veel valusalt õhetas. Ta laskis pea norgu ja lisas tasasemalt juurde:

„Võib olla, Maieke, et mina sinu kaitsjaks ei kõlbagi. Ma ise olen ennast teisest mehest lüüa lasknud ja tema nuhtlemata jätnud.“

„Sina ennast lüüa lasknud?“ hüüdis Mai nii meelitava umbusaldusega, et Villu kohe kergendust tundis.

„Jah, mul oli tunaeile komtuuriga natuke nägelemist ja ta andis mulle mööda kõrvu. Mõne teise mehe oleksin ma niisuguse kingituse eest vist kohe maha löönud, aga tema poolt tuli see mulle nii ootamata, et ma esimesel silmapilgul õiget arugi kätte ei saanud. Pärast sain küll aru kätte, aga mõtlesin: „Olen ma ise su surma suust kiskunud, siis ei pea sa minu käe läbi surema.“ Aga andeks ei saa ta seda mitte, ja nuhtlus võib peagi tulla.“

„Pai Villu,“ palus Mai, „ära tee enesele liigjulgusega kahju! Ma tean, et sa oma elust ei hooli, aga mõtle oma vihas selle peale, et siin ilmas üks hing elab, kelle elu sinu elu, kelle surm sinu surm on.“

Ei ole maa peal seda meest, kes sääraseid palveid hea

meelega ei kuuleks. Ei ole ka sugugi imeks panna, et sepp täie suuga töötas ikka ja igas asjas kõigepealt oma Maie peale mõelda, ja et ta neid töotusi hoopis üleliigsete surumiste ja suuandmistega kinnitas. Mai aga unustas üürikeseks ajaks kõik oma kurvastused ning aimused ja jõi täiest õnnekarikast uut elu ning lootust.

Pimedus oli juba käes, kui sepp, Mai ja sulane, kes Maiega kaasa oli tulnud, Risti talu poole liikuma hakkasid. Talu lähedal lahkus Villu seltsilistest ja sammus kõrvale metsa sisse. Tal ei olnud mingisugust teerada jalge all, aga ta tundis metsa kui oma kümnet sõrme. Poole tunni pärast jõudis ta legendikule, mis üksikult mustava metsa keskel valgendas. Kuu oli tõusnud ja valas nõiduslikku, kahvatut valgust maa peale. Legendiku keskel paistsid lumised künkad ja nende otsas mõned lagunenud müüri riismed. Rusude ja küngaste vahel liikusid mustad varjud. Ebauskliku rahva meelest oli see paik kole, sest siin oli enam inimeste luid leida kui mõnel mahajäetud surnuaial.

Kui sepp varemete vahele astus, kogunesid mustad varjud tema ümber. Ta tundis neid kõiki ja oli kõigile tuttav. Oma kurnatud kehade, õõnsate palede ja pealuusse vajunud silmadega olid nad ka ligidalt nähes enam varjude kui elusate inimeste nägu.

„Kas munk on siin?“ küsis sepp.

Keegi ei olnud munka näinud.

„Munk, ae, munk!“ hüüdis sepp.

„Siin ma olen!“ kõmises maa-alune hääl.

Talupojad kohkusid; sepp isegi lõi salamahti risti ette.

Pool-lagunenud võlvialusel leekis korruga tulelont üles, mille punased kiired munga kõrget kuju valgustasid. Munk näitas käega, et tema järele pidi tuldama. Tükk aega kõnniti maa all. Paiguti oli vaja käpuli heita ja kivi-

lasude üle roomata. Viimaks lõppes võlvialune laia ja kõrgesse ruumi, mis inimeste pealuude ja kontidega täis külvatud oli. Õhk oli soe ja sumbunud; leekiv tulelont täitis seda pikkamisi kibeda suitsuga.

Munk pistis tulelondi müüripraosse; siis laskis ta kõiki koosolijaid hirmsa vandega vanduda, et nad iialgi kellelegi üht sõna ei lausuks sellest, mis siin pidi räägitama ja tehtama. Kui kõik, mõned julgesti, mõned värisedes, olid vandunud, astus sepp munga ette ja ütles valju, aga siiski pisut kõikuva häälega:

„Nüüd ütle selge sõnaga: oled sa mõni vaim või nõid, või oled sa meie kõigi sugune inimene?“

„Ma olen lihane inimene,“ vastas munk naeratades.

„Vannu seda!“

„Ma vannun.“

„Aga kuidas võid sa inimese silmade eest ära kaduda ja maa põhja vajuda?“

„Ma ei või seda ega mingisugust muud imet teha, aga ma olen munkadelt ja võõramaa tarkadelt mõndagi õppinud tegema, mis õpetamata inimeste meelest ime on. Ära nõua seletust, sest ma ei või seda praegu veel anda. Mõttele aga selle peale, et sellel, kes suuri asju ette võtab, ka suuri abinõusid vaja on.“

Rääkija viskas mungakuue seljast ja seisis sõjamehe riides imestavate talupoegade ees. Ta rääkis neile vägevaid sõnu, mis kui teravad mõõgad nende südamesse löiksid, nende uinuvat vaimu tulise käega unest üles raputasid. Ta sundis neid unustama, et nad pärisorjad, pärisorjade pojad ja lastelapsed olid, laskis neid vabade esivanematega üheskoos mehiselt võidelda ja pärast verist võitu õnnelikku rahu maitsta. Siis jälle kukutas ta neid kõige sügavamasse orjuse ning viletsuse põrgusse ja näi-

tas neile, kuidas sealt üksainuke kitsas, raske ja häda-
ohtlik rada välja viis, tee, kus iga sammu pärast võidelda,
iga vaks maad verega lunastada oli.

Imelik oli kõne mõju Villule. Tema veri hakkas kihama,
ta hinges ärkasid mõtted ja tuhinad, missuguseid tema
kui kerge südame ja rahuliku meelega elumaitsja veel
ilmaski ep olnud tundnud. Vaimustusest välkuvail silmil
hüüdis ta, kui munk oli lõpetanud:

„Vii meid, kuhu tahad, sinuga läheme kas või müürist
läbi!“

Ka talupoegade hulgast kuuldi sarnaseid hüüdeid. Aga
suurem osa jäi kahevahele ning otsis head nõu kõrva
tagant.

„Sõnad on head, aga sõnad ei tapa meest ega lõhu
müüri,“ ütles üks vanamees venitades. „Sakstest meie
jagu ei saa, olgu meil ka kümme kätt ja kolme karu ramm
keres.“

Mitmed teised rääkisid niisama. Kui Tasuja kõneles,
olid vist kõik vahvatele tegudele valmis; niipea kui nad
aga silmad ja kõrvad temast ära pöörasid, asusid kahtle-
mine ja hirm araks pekstud orjade südamesse.

Munk astus koosolijate keskele ja käskis neid tiheda-
malt enese ümber koonduda.

„Palja jõuga on meil küll raske sakstele ja taanlastele
vastu hakata,“ ütles ta tasasema häälega. „Peame kavaluse
appi võtma. Meil on ka hea nõu juba leitud ja tuhanded
on valmis seda täitma.“

Ta hakkas nüüd mässuplaani seletama. Ühel seatud ööl,
mis korruga igale poole pidi teada antama, pidi maarahvas
valmispandud sõjariistad kätte võtma, terve võõra tõu
lagedal maal hävitama, seatud kohtadel kogunema ja siis
ühise jõuga kindlate losside ja linnade kallale tungima.

„Kas naised ja lapsed peavad ka surema?“ küsis sepp
varjamatu jälkusega.

„Minu tahtmine oleks neid puudutamata jätta,“ vastas
Tasuja nukralt, „aga nemadki on rahva viha nii palju
ärritada aidanud, et neile vähe armu loota on. Verevala-
mine äratav ikka verejanu.“

„Minu käsi ei pea neisse puutama!“ töötas sepp kindlalt.

Tasuja noogutas tema poole lahkelt pead.

„Sa oled kallimeelne mees, kuid raske on vihast hulka
taltsutada,“ ütles ta südamlilikult. „Tee kõik, kuidas ise
heaks arvab. Mehed, võtke tema sõna kuulda! Tema hoo-
leks jätan ma Viljandi rahva äratamise. Aidake teda kõi-
gest jõust, katsuge iga ustavat meest tööle valmistada,
aga olge kavalad ja ettevaatlikud, et vaenlane enneaegu
märku ei saaks. On paras aeg käes, siis saadan teile oma
saadiku. Tahab keegi tagasi astuda, siis tehku seda keela-
mata, aga mõtelgu, et ta vaitolemist on vandunud. Nüüd
minge rahuga!“

Ükshaaval roomasid mehed jälle võlvialusest läbi ja
kadusid metsa. Kõige viimaks seisid veel Tasuja ja sepp
Villu üksipäini tühjade varemete keskel. Tulelont oli
kustunud, kuu pilvede taha peitu läinud. Pimedus ja püha-
lik vaikus valitsesid maa peal, kuna need kaks meest sõja-
kära ja verevalamist ette valmistasid. Kaua ei raatsinud
nad teineteisest lahkuda, nagu oleksid aimanud, et nad siin
ilmas teineteist enam näha ei saa.

Nad jätsid teineteisega jumalaga ja kõndisid siiski veel
hulk aega kõrvuti. Väike saatuse vääratus — ja kergesti
oleks võinud sündida, et need mehed kui uue riigi alusta-
jad käsikäes maailma ajaloost läbi oleksid kõndinud...

Viimaks lahkus üks paremale, teine pahemale poole.

„Mu süda valutab Priidu pärast,” ütles Mai ühel päeval ema vastu, kes rahuliku näoga sukka kudus. „Sellest on nüüd juba nädal möödas, kui ta ära viidi, ja veel ei ole midagi temast kuulda olnud. Nad on tema vist kuhugi maa-alusesse auku visanud ja lasevad ta nälga surra, nagu nad juba mitmega peavad teinud olema.”

„Ära räägi nii põlates rüütlistest,” noomis Krõõt. „Komtuur on aus mees, ja ta töötas kindla sõnaga, et Priidu elusse peab jääma. Saksad ei tee kellelegi ülekohut, vaid nuhtlevad selle järele, kuidas keegi ära teeninud on.”

„Kas Priidu siis tõesti nii suur süüdlane on, et teda õigusega surmata võidaks?”

„Priidul ei ole mingisugust süüd, vaid kõik on selle pagana sepa süü,” pahandas Krõõt. „Tema on meie kiusajaks loodud. Ilma temata oleks Priidu ammugi sakstega hea sõber ja ise saksa mees olnud; ta põlgaks, nagu isandate õigus ja kohus, nüüd talupoegi nii palju, et ta nendega juttugi ei teeks, veel vähem neid tõrkumisele läheks ärritama. Seaduse järele peab rahva ässitaja surema, aga mitte Priidu ei ole ässitaja, vaid sepp. Kui Priidut mitte varsti lahti ei lasta, lähen ma komtuuri juurde ja ajan kõik süü sepa peale; ma räägin kõik ta häbemata sõnad ja pilkamised ära — eks me siis näe, kes viimaks süüdi jääb.”

„Kas Priidu eest ei võidaks muidu paluda, ilma et sepa peale kaevataks?” küsis Mai kartlikult. „Kaebamine võiks komtuuri uuesti vihale ärritada, kuna ta muidu vahest su palvet kuulda võtaks.”

„Küllap mina tean, mis mu palve komtuuri ees maksab,” kiitles Krõõt, „aga sepa peale tahan ma ikka kaebust tõsta. Tema kaotab meie elu õnne — kadugu ta siis ise ka! Rät-

sep Flittergöldi on ta nii täiesti ära pahandanud, et see enam nägugi ei näita.”

„Jumalale tänu,” sosistas Mai.

„Sa oled veel noor, Maieke,” ütles Krõõt pisut kurvalt, „sa ei saa veel aru, mis sulle kasuks või kahjuks on, ega hooli sellest palju. Mina aga armastan sind, ja just sellepärast vihkan ma seppa, et ta sinu ja Priidu õnne vastane on. Ma soovin palavalt ja palun ööd ja päevad püha neitsit, et ta sind ja Priidut sest alatust elust välja aitaks, mille sees mina olen sündinud. See võib aga üksi siis sündida, kui sa saksa naiseks saad.”

„Kas see siis nõnda suur õnn on?”

„Suuremat õnne ei või sa siin ilmas kätte saada. Talupojale ei või sa minna, sest nemad on kõik orjad ja sina ja su lapsed peaksid samuti orjadeks saama. Aga kui nad vabadki oleksid, ma ei raatsiks sind siiski talupojale naiseks anda. Maarahvast ei paranda priius ega miski asi. Nad on toored, kadedad ja karedad; kui keegi neid ei valitseks, siis õgiksid nad üksteist ära. Naisterahvast ei mõista nemad lugu pidada, vaid teevad temast teolooma. Sakste juures on aga naisterahvas kõrges aus. Sakstele on jumal ise parema loomu pitseri näo peale vajutanud: nad on näost ilusamad kui teised inimesed, ausad, lahked ja helded...”

Siin jäi Krõõt korruga vait, sest toa uks läks lahti ja Priidu astus sisse. Ta riided olid narus, pea paljas, juuksed sassis, nagu kahvatu kui surnul. Ilma et ta häält oleks teinud või üheainsa pilguga ema ja õe peale vaadanud, läks ta laisal sammul toa tagumisse nurka ja heitis kummuli sängi. Ema ja õde tõttasid ta juurde ja valasid kaks pange-täit küsimusi ta kaela. Priidu tõrjus neid tumma käeliigutusega enesest eemale. Viimaks tõusis ta järsku istukile,

vahtis pärani silmil ema otsa, tegi kentsaka näo, millel valu ning meeleheide lugeda olid, ja ütles hoopis võõra häälega:

„Vavommuveeveävavävavu!”

Priidu näost oli selgesti näha, et ta naljatujus ei olnud. Naisterahvad löid ehmatades käed kokku.

„Mis sul viga, pojuke?” hüüdis ema värisedes, kuna Maiel nutt varaks oli. „Mis nad sinuga tegid?”

„Vavommuveeveävavävavu!”

„Räägi selgesti!”

Vastuse asemel tegi Priidu suu lahti ja tähendas sõrme suhu. Nüüd alles tuli välja, et Priidul enam keelt suus ei olnud. Ässitaja suust oli ässitamise riist ära kaotatud.

„Nad on su keele ära löiganud!” kiljatasid naisterahvad ühest suust ja puhkesid suure häälega nutma. Priidu noogutas valusa näoga pead ja heitis uuesti kummuli.

Sel päeval ei saanud Risti Krõõt enam mahti sakste lahkust ning heldust kiita.

Kevad hakkas lähenema. Lund leidis veel metsades, kuna lagedad kohad ammugi paljad olid. Risti talus, kus muidu pakase ajalgi rahu ja rõõm olid valitsenud, ei pandud seekord kevade tulekut palju tähelegi. Siin olid inimesed nagu uimastatud. Sepa lõbusat jutuvestmist ja südant-kergitavat naerumürinat ei olnud ammugi enam kuulda. Priidu oli seitsaadik, kui ta nägi, et tema keeletut keelt keegi ei mõistnud, hoopis tummaks jäänud. Ta ei luusinud enam külasiid kaudu ümber, sest ta häbenes ennast inimestele näidata; ainus koht, kuhu ta veel ajuti jala tõstis, oli Villu sepapada. Muidu aeles ta enamasti päevade kaupa selili sängis või istus kusagil nurgas ja vahtis nukral näol enese ette maha. Ka Mai oli alati tõsine ja sagedasti kurb; tema

ainsad röömsad silmapilgud olid need, mil ta salamahti sepa seltsis viibis ning selle mehe surematut elurõõmu enesele mõjuda laskis. Krõõt ootas pikisilmi rätsep Flittergol-di tagasitulekut ja läks selle lootuse petmise pärast päevpäevalt kärsitumaks. Teine meeleärrituse põhjus oli see, et komtuur teda kaebusega sepp Villu peale ettegi ei lasknud, vaid talle selge sõnaga ütelda käskis, et ta oma nägu enam lossi värava ees ei pidavat näitama.

Ühel päeval läks Mai metsa alla külmalillesid otsima ja — ei tulnud enam tagasi. Kui ta äraolek juba videvikuni oli kestnud, läks ema rahutuks ning saatis Priidu sulastega otsima. Nad luusisid metsa risti ja põigiti läbi, ei leidnud aga Maie kusagilt. Kui nad asjatust otsimisest väsinult ja haigeks karjutud kõridega tagasi tulid, läks ema süda hoopis raskeks; ta hakkas õnnetust aimama. Viimne lootus oli veel see, et Mai üksipäini Villu juurde oli läinud ja hiljaks jäänud. Krõõt teadis küll, et Mai ja sepp vahel salamahti koos käisid, ja oli selle üle väga pahane; aga ta armastas tüdart nii kangesti, et ta teda üleliigse valjusega kurvastada ei raatsinud. Ka oli sepp Villu Krõõda silmis nii toores ja põlgamise vääriline inimene, et Krõõt Maie armastust lapsikuks tujuks pidas, mis aegamööda iseenesest pidi kaduma. Nüüd aga sähvis Krõõda pähe hirmus mõte, et sepp Maie maarahva vana pruugi järgi võiks röövinud olla.

Risti Krõõt tõttas kohe ööpimedusest hoolimata Priidu ja sulaste seltsis sepa juurde. Seppa ei olnud kodus, sulased ütlesid, et ta juba hommikul vara ei tea kuhu välja läinud. Maie ei olnud keegi silmaga näinud. Krõõt tahtis nüüd sepa elumaja läbi otsima hakata, aga majapidaja ning sellid ei lubanud seda. Krõõt jäi oma seltsilistega ukse taha ootama. Öö oli soe ja pime. Pehme tuul mühas metsas.

Ajuti kuuldi öökulli kisa ja hundi ulgumist, mis valusasti Krööda südamesse torkas. Oli Mai vahest metselajate roaks saanud?

Sulased jäid tukkuma. Priidu kõndis unega võideldes sajandat korda ümber maja. Kröötki üksi seisis liikumatult ukse ees, kuulatas ergu kõrvaga iga väiksemat kõminat ja vahtis kangunud silmil pimedusesse. Südaöö oli ammu möödas, kui sepa rasked sammud kuuldavale tulid ja ta pimedusest suurendatud kuju puude varjust välja liikus. Kröötki läks talle vastu, hakkas kahe käega julgesti sepa rinnust kinni, katsus teda koguni pisut raputada, mis kuidagi korda ei läinud, ning ütles viha ja valu pärast kähiseval häälel:

„Sina, röövel, kuhu oled sa mu tütre pannud?“

„Risti Kröötki!“ hüüdis sepp ilmatu imestusega — sest ta oleks ennemini mõnda sajapealist lendavat madu või vanapaganat ennast oma ukse eest lootnud leida kui seda naist.

„Jah, Risti Kröötki, kes sind, õelat röövlit, lahti ei lase, kuni sa talle tütre tagasi annad,“ kiristas õnnetu ema.

„Mis sa jampsid? Mis tütart sa minu käest tahad?“ kogeles sepp, imestusest ehmatusse sattudes.

„Mul ei ole ju enam kui üksainuke, ja nüüd on seegi kadunud. Miks sa mind veel pilkad, kurivaim? Sa tead, kus ta on. Too ta välja!“

„Ma ei ole Maie mõnel päeval näinud,“ kostis Villu õnnestust aimates väriseval häälel.

Risti Kröötki sai aru, et vägivald ja ähvardamine siin midagi ei aidanud, ja hakkas sellepärast, nagu see naiste viis on, korruga paluma:

„Pai kulla Villu, ära vaeva õnnetu ema südant. Sa oled vist Maria, nagu see talupoegade vana viis on, omale pruudiks röövinud. Ma annan sulle kõik hea meelega andeks,

kui sa aga ütled, kus ta praegu on. Ära piina mind, kulla mees! Võta, mis tahad, aga näita mulle üksainuke kord mu tütrekese nägu!“

„Ma ei ole Maie näinud,“ kordas sepp kinninõõritud kõrist.

Tema hääles värises nii tõsine ehmatuse ja ahastuse, et viimaks Risti Kröötki, nii visa kui ta oma umbusalduses oli, teda süütaks pidi tunnistama.

„Siis on kiskjad elajad mu tütre ära murdnud!“ kiljatas vaene ema ja nõrk silmapilguks nii ära, et sepp teda oma kätega pidi jalul hoidma. Kröötki sai kohe oma nõrkusest jagu, käskis sepa tulelontisid nõutada ja tõttas siis uuesti metsa, tütre jälgi otsima. Sepp oma sellidega läks kaasa. Kaheksa inimest, kõigil tulelondid käes, luusisid metsa jälle risti ja põigiti läbi, ajuti üksteise ja kadunud tüdruku nime hõigates, seisatades, mõnda jälge uurides, pead raputades ja murelikult ikka jälle uuesti otsides. Metselajad põgenesid hirmuga nende eest, unised kaarnad ja varesed kaebasid kraaksudes rahurikkumise üle. Koidupuna hakkas kumama, aga ei Risti Kröötki ega Villu tundnud väsimust ega pannud täheleegi, et sellid ja sulased vaevalt veel jalgu liigutada jaksasid ning vahel püstijalu magama jäid. Üks sulane oli koguni kere maha pannud; Kröötki leidis ta sealt ja andis talle tulelondiga niisuguse meeldetuletuse, et magaja püsti kargas, lendavate sademete üle ehmatades jooksu pistis ja tagasi vaatamata vähemalt viissada sammu edasi sibas.

Tulelondid olid kustunud ja päike tõusmas, kui sepp Villu müriseva häälega kõiki enese juurde kutsus. Risti talu lähedal oli ta lumelapikeselt hobuste jäljed leidnud ja nende keskel inimese jälje, mille suurus ja näomood selgesti ta sünnitajat ilmutasid.

See oli Maie jälg!

Teisi temasuguseid ei olnud lume peal enam näha ja maapind oli sel kohal nii kõrge, kuiv ja kuuseokastega kaetud, et Maie kerged jalad selle peale jälgi ei võinud jätta. Hobuste jälgedest võidi paiguti ka veel kuival maal aru saada. Lumelapike näis jälgede pööramise paik olevat, sest nad käisid siit edasi ja tagasi, ilma et Risti taluni oleksid ulatanud. Enne kui kaugemalt hakati otsima, saatis Krõõt ühe sulase koju kuulama, kas Mai kogemata tagasi ei ole tulnud. Sulane tõi varsti sõnumi, et seal keegi Maie hinge polnud näinud.

Risti Krõõt vahtis vastu tahtmist abi otsides sepa otsa.

„Nüüd on asi selge,“ ütles Villu nukralt. „Mai on röövlite kätte langenud, ja rööviija ei ole vist keegi muu kui mõni rüütel või mõisnik.“

„Siis elab ta ikka veel,“ hüüdis Krõõt peaaegu rõõmsalt.

Üks sulane tuletas meelde, et ta hiljuti noort saksa moodi ratsalist oli näinud, kes talu ümber sõitnud ja üle aia sisse luuranud.

„Vahest oli see koguni rätsep Flittergold!“ aimas Krõõt.

Aga sulase jutu järgi oli võõras ratsaline suure kasvu, uhke näo ja pikkade „kihvadega“, mõisniku riides mees olnud — märgid, mis lühikese, kidura ja tedretähelise rätsepa kohta sugugi passida ei tahtnud.

„Kas see ei olnud vahest seesama junkur, kes komtuuriiga kaasas oli, kui Priidu ära viidi?“ küsis sepp.

„Vaat, vaat, nüüd tuleb meelde, kus ma ta nägu enne olin näinud,“ vastas sulane kõige näoga naeratades. „Seesama, pagan, neh, just seesama, nagu ta on. Pergel teab, kuidas inimese mälestus vahel nii segaseks läheb.“

„Siis ei ole keegi muu kui komtuuri vennapoeg ja nime-

kaim Goswin Herike — Maie rööviija,“ ütles sepp tumeda häälega.

Krõõda näost oli võimatu aru saada, kas kuulnud uudis teda rõõmustas või kurvastas, aga ta tunnistas ennast nüüd alles surmani väsinuks, jättis jälgede otsimise meeste hoolde ja tuikus koju.

Mehed hakkasid hobuste jälgi kaugemale uurima. Need läksid esiotsa Viljandi poole ja pöördusid siis järsku pahe- mat kätt kõrvale, olid paiguti selgesti näha ja kadusid siis jälle nii täiesti, et kaua pidi järge otsima. Jäljed lõppesid viimaks suurel teel ära; teinepool ei olnud neid kusagil leida. Sepp saatis kõik seltsilised siit koju ja kõndis üksipäini edasi Puidu mõisa poole. Teed käies kuulas ta talupoegade hurtsikutes ja vastutulijatelt hoolega, kas keegi eile meest ja naist ühe hobuse seljas ei olewat näinud. Vastuseks raputati igal pool imestades ja naerdes päid.

„Nad on vist maanteel tükk maad tagasi ja siis metsast läbi koju sõitnud,“ mõtles sepp. „Aga miks nad sel korral nii ettevaatlikud olid?“

Ta oleks hea meelega kohe Puidu mõisa sisse ja noor- sandi kallale tunginud, oleks see vähegi võimalik olnud. Aga Puidu mõis oli, nagu muudki mõisad sel kardetaval ajal, päris kindlus sügava kraavi, kõrge valli ja mahalas- tava väravaga. Ilma kutsumata ega teatud asjata ei lastud kedagi sisse ja sepp pidi sel korral tühjade kätega taga- nema.

Kõigest orduriigi kehist käis sel ajal otsekui hommiku- ne viluvärin läbi. Rõhutud rahvaste — eestlaste, lätlaste, semgallide ja preislaste seas ei olnud endise vabaduse

mälestus veel täiesti kustunud. Nad said aru, et endid mõnesajast mehest, kelles ammugi enam vanade ristosõtjate kangelasvaim ei elanud, jalge alla tallata lasksid. Nad hakkasid igast küljest päid tõstma ja salamahti mässu valmistama. Küll oli rüütliel palju rikkust, sõjaväge ja kõiki sõja-abinõusid, aga ka palju vaenlasi. Pihkva ja Novgorodi venelased, niisama ka hansalinnade kaupmehed vihkasid neid kui kaubateede takistajaid ja ahneid sahkerdajaid; Leedu noored vürstid, tark Olgerd ja vahva Keistut, olid nendega alalises sõjas; paavstidki, kes sel ajal Avignon'i linnas Prantsusmaal elasid, ähvardasid ordut kirikumaade riisumise, piiskoppide vangistamise ja nende käskjalgade tapmise eest hoopis hävitada ja lasksid end ainult raskete rahaohvritega lepitada. Niisugusel asja- seisul võisid rõhutatud rahvad küll mässust head õnne loota.

Aga ordurüütliel olid teravad silmad ja kõrvad. Niipea kui nad nägid, et talupoegade seas mõnes kohas liikumine tekkimas oli, tegid nad oma kindlad linnad ja lossid veel kindlamaks, suurendasid sõjaväge ja hirmutasid talupoegi sõjariistade kõlina ning raskete nuhtlustega. Nõnda lämmatati lätlaste, semgallide ja preislaste püüdmised juba sündides ja Liivimaa eestlastega ei olnud lugu palju teisem.

Nädal enne jüripäeva tuli Eestimaalt saadik sepp Villu juurde ja kuulutas, et mäss jüripäeva ööl teatud viisil pidi algama. Sepp raputas pead, sest ta tundis Viljandi talurahva mõtteid, aga ta kutsus siiski mehed vana kantsi varemetesse kokku ja pani neile saadiku nõudmised ette. Mõned, iseäranis nooremad, olid küll kohe nõus, aga suurem hulk lõi kartma, teades, et Viljandi loss sõjameestest kubises ja tugevad väesalgad üle maakonna laiali

olid laotatud. Küll kõneles ja manitses sepp, et nad parajat aega mööda ei laseks minna, kus kõik maarahvas esimest korda ühes nõus oli ja ettevõtmisele vähegi kordaminekut võidi loota. Aga talupoegade julgus oli kadunud; nad jäid leigeks ja võtsid viimaks nõuks, et sõjaks küll ikka pidid valmis olema, aga enne ära ootama, kuidas Eestimaa ja Saaremaa vendade käsi saab käima.

Nõnda lõppes see koosolek; võib olla, et tema otsusel meie maa ajaloo kohta suur tähendus on olnud.

Sepp oleks hea meelega üksipäini Tasuja juurde tõtanud ning tema käsu all taanlasi ja saksu uhtuma hakanud. Aga tal oli enne üks kodune asi õiendada, ja õigele eesti mehele on tema kodused asjad igal ajal tähtsamad olnud kui üldised.

Sepa kodune asi oli Maie päästmine.

Mai oli ikka veel kadunud, aga sepp teadis nüüd juba selgesti, et tema tuike noore ja nägusa kulli küüsis vaevles. Villu oli nimelt üht Puidu mõisa sulast nii kaua oma kallima viinaga jootnud, kuni sulane peremehe saladuse välja lobises. Muidu ei arvanud mõisnikud ega ordurüütliel talutüdruku röövimist nii suureks asjaks, et selle salajahoidmisest palju oleksid hoolinud. Noor Herike aga oli — sulase jutu järgi — ilusat Maie nii kangesti armastama hakanud, et ta teda ennast kui oma silmamuna ja tema röövimist kui mõnda surmanuhtluse väärilist kuritegu kõikide eest varjul hoidis. Sepp Villu oli mitu korda katsunud mõisa sisse tungida, aga näis, nagu oleks just teda kõige visamalt eemal hoida püütud. Teda ei lastud mingil põhjusel sisse. Ta oli öö ajal üle müüri katsunud ronida, aga vahid olid ta iga kord tagasi peletanud. Salavalu näris Villu südant; ta jäi päev-päevalt nukramaks ja luusis, vahel üksi, vahel Priidu seltsis, mõisa ümber.

asjata lootes, et kogemata kaugeltki Maie kallist nägu näha saab.

Jüripäev läks mööda ja tema kannul tulid Eestimaalt koledad sõnumid. Talupojad olid ühe ööga peaaegu terve sakste ja taanlaste soo lagedal maal ära hävitanud, mõisad maha põletanud ja endid suureks sõjaväeks ühendanud, kes Tallinna alla tõttas. Selle sõnumi peale tegid siin ja seal ka Liivimaa eestlased üksikuid mässukatseid, millest aga ordurüütlid kergesti jagu said ja talupoegi nõnda ära hirmutada mõistsid, et need vaevalt veel hingata ja salamahti õnnelikumate kaasvendade poolt abi loota julgesid.

Sepp Villu mõtles ööd ja päevad Maie päästmisele; mõtles nii kangesti, et peaaegu lolliks läks, aga ei saanud siiski õigele otsale. Töö jättis ta täiesti sellide hooleks; naljasõna ei kuuldud enam ta suust; toit ei tahtnud talle maitsta ja viina jõi ta ainult siis, kui kuri mõte teda vaevas, et Mai teda enam ei armasta.

Ühel päeval läks sepp Priidu seltsis Viljandisse ja tahtis pika tõrkumise järel esimest korda jälle komtuuri jutule saada; aga komtuuril oli praegusel murelikul ajal nii palju tegemist, et ta seppa enese ette ei lasknud. Õhtul istusid sepp ja Priidu ühes kõrtsis, kui õuest vankrimürinat kuuldi ja üks Puidu mõisa sulane, keda Villu tundis, sisse astus.

„Kas sina sõitsid ette?“ küsis sepp.

„Sõitsin küll,“ vastas sulane uhkelt, „kahe hobusega sõidan.“

„Miks na toredasti?“

„Puusärki vean linnast koju.“

„Kelle puusärki?“

„Vanahärra oma.“

„Kas vanamees juba valmis?“

„Eile õhtul suri. Ole mees ja lase anda.“

„Säh, joo. Kas puusärki võib näha?“

„Mine, vahi, kui tahad. Ilus asi, esimese linnameistri tehtud.“

Sepp ja Priidu läksid õue. Laia kerega vanker, puusärk peal, seisis kõrtsi ees uluall. Puusärk oli tõesti tore värk, tugevast tammepuust väga kunstlikult tehtud, hõbejalgadega ja ka muidu hõbedaga rohkesti ehitud. Kaas oli naeltega kinni löödud, aga sepp tõstis selle ühe raksuga üles.

„Miv va veev?“ kogeles Priidu ehmatades.

Sepp ei andnud vastust, vaid mõõtis silmadega puusärgi pikkust, noogutas pead ja hakkas hoolega ringi luurama. Oli juba kaunis pime ja tee inimestest tühi.

„Nüüd on nõu leitud,“ ütles Villu tasakesi. „Säh, võta raha, maksa kõrtsmikule ära, katsu sulast joomisega veel pisut kõrtsis kinni hoida ja meelita teda, et ta sind vankri otsal kuni Puidu mõisa ligidale kaasa võtaks. Seal peida ennast metsaserval ära ja oota, kuni sa kolm korda varese kraaksumist kuuled. Sina vasta niisama, küll me siis teineteist jälle leiame. Kui ma puusärki olen pugunud, siis pane kaas kõvasti kinni.“

Priidu andis oma kentsakal keelel sõbrale märku, et ta teda nõdrameelseks peab. Sepp oli Priidu kõneviisiga nii ära harjunud, et ta igast sõnast aru sai; temaga ei häbene nud Priidu rääkida, kuna ta muude inimeste seltsis tumm oli. Seekord aga ei näinud sepp sõnagi mõistvat, ei sellest, et Priidu tema mõistust segaseks pidas, ega sellest, et Priidu ise puusärki pugeda soovis. Sepp vahtis veel kord ettevaatlikult ringi, kas kusagil hullu tembu nägijaid ei ole, ja ronis puusärgi sisse; tema õnneks oli surnud mõisnik üks kehakamatel vestfaali hiiglastest olnud.

„Kas pead nüüd hästi meeles, mis ma ütlesin?” küsis sepp kaane alt.

Priidu noogutas nukralt pead.

„Siis vajuta kaas kinni.”

Priidu löikas oma kõige haledama näo, surus veel kord sõbra kätt ja — täitis käsku.

Körtsituppa astudes värises ta kui haavaleht, aga me võime julgesti ütelda, et see võrukael sugugi ei oleks värisenud, kui teda ennast elusalt puusärki oleks pandud.

Üürikese aja pärast kuulis sepp Priidut ja pooljoobnud sulast körtsitoast välja tulevat. Sulane vandus tükk aega hobuseid ilma mingisuguse põhjusega, naeris suure häälega selle üle, et Priidu otsekui tumm märkide läbi rääkis, hakkas seppa põhjama, kes varga moodi ära kadunud, ja lubas viimaks toreda lahkusega Priidut vankri äärele istuda. Vanker hakkas mürisedes mööda auklikku teed edasi kõikumama.

Tund aega kestis vankri põrin ja kõikumine. Sagedasti mõtles sepp kange tõuke ajal, et nüüd vanker vist kraavi, puusärk lahti ja terve ettevõtte luhta läheb. Oli tee pehme, liivane ja liikus vanker tasakesi, siis oli sepal tundmus, nagu oleks ta surnud ja maha maetud; ta hing jäi rindu kinni ja veri soontes hakkas tarretama. Siis lõi sepp kätega vastu puusärgi seinu, hõõrus rinda, tõmbas sügavalt hinge ja märkas, et veri ikka veel soojalt ja kiirelt soontes voolas, et ta elus inimene oli; südamesse asus jälle tugevuse tundmus ja julgus, mida isegi surm ei suuda kohutada.

Kord jäi vanker seisma ja Villu kuulis tumedat praginat, nagu oleks mõnda rasket asja ahelatega üles tõmmatud. Vanker hakkas uuesti liikuma ja jäi varsti jälle seisma. Sepa vahva süda hakkas kangesti tuksuma. Ta sai aru, et

vanker Puidu mõisa õue oli jõudnud. Võitluse, võib-olla ka surma tund oli käes!

Villu kuulis sammude kõminat ja inimeste hääli, millede hulgas üks käsku andis, et puusärk saali pidi kantama. Puusärk hakkas kerkima, vajus aga kohe jälle raksatades tagasi.

„Tohoo, pime, kui raske!” imestas keegi. „Ega ta ometi tinast ole?”

„Selge tammepuu,” seletas teine hääl, „aga nad on talle hullupööra hõbedat peale ladunud, see’p ta nii raskeks teeb.”

„Vaata, kuhu nad kallist hõbedat loobivad!” urises kolmas.

„Võtame kaane ära, siis on kergem kanda,” andis neljas hääl nõu.

Mitmed käed hakkasid puusärgi kaane kallal krabistama. Sepa süda tuksus kuuldavalt. Juba andsid naelad järele. Sepp nägi prao vahelt tulelontide läiget. Ta südame tuksumine jäi korraga seisma. . .

„Mis te seal na kaua mängite?” käratses eemalt vali hääl. „Kohe võtke puusärk õlgadele ja kandke sisse!”

„Ta on kole raske; tahtsime kaane maha võtta,” anti vankri ümbert vastuseks.

„Oh teie, laisad varesed!” kärkis esimene hääl. „Kus kaigas on? Küll ma teie keresid kergitan! Nemad, lurjused, kipuvad härrade asju kangutama! Tohoo, pöörased!”

Veel selle kõne kestmise ajal vajutati puusärgi kaas ühe raksuga jälle kinni, puusärk kerkis uuesti, oleks jälle pea-aegu vääratanud, liikus siis ähkivate meeste õlgadel pikkamisi edasi, vist mõnest trepist üles, sest et sepa jalad tükk aega taeva poole näitasid, ja pandi siis ühes kohas maha, kus kandjate sammud tumedalt kõmisesid. Sepp kuulis

veel kandjate vandumist nähtud vaeva üle ja nende sammude kaugele kaduvat kaja. Siis valitses puusärgi ümber vaikus.

Sepp surus käepäkad puusärgi kaane vastu, kuulatas veel kord teravalt ja tõstis siis kaane pealmise otsa korraga üles; ta nägi ennast suures, võlvitud saalis, kõrge aluse peal; üksainuke lamp, mis ühes nurgas laest alla rippus, andis tumedat valgust; inimesi ei olnud kusagil näha, aga ühes kohas oli seina tagant häälte kõminat ja sammude kahinat kuulda. Mõtte kiirusega tõstis Villu puusärgi kaane täiesti üles, ronis maha, surus kaane jälle kinni ja jooksis kikivarbail ühe ukse poole, mille taga vaikus valitses. Juba oli ta käe lingi külge pannud, kui ta pilk teisele seinale langes, kus kõiksugu sõjariistad rippusid. Need meelitasid endist sõjameest niisuguse väega eneste poole, et sepp hädaohust hoolimata sinna jooksis ja raske rüütimõõga seinalt võttis. Kahe, kolme hiiglasammuga kargas ta jälle tagasi ja oli juba ukse vahel, kui saali teises otsas üks kriiksus ja vali hääli hüüdis:

„Kes seal on?”

Villu ei võtnud vaevaks vastata ega pööranud peadki, vaid lükkas ukse enese taga kinni ja libises kuulmatul sammul edasi. Käsikaudu kobas ta õnne peale edasi. Pea komistas ta ühe asja üle ja leidis katsumise varal, et see kivist trepi hakatus oli. Ta lippas trepist üles ja sattus ümmargusse ruumi, kus kõrge ja kitsas aken niipalju valgusekuma andis, et ta kahte ust võis näha, milledest üks palkonile, teine jumal teab kuhu viis. Viimase ukse ette jäi sepp seisma ja piilus lukuaugust sisse. Ukse taga mustas pilkane pimedus, aga sepp arvas sealtpoolt kaugete häälte kõminat kuulvat. Natuke aega oli ta kahevahel, kas õnne peale üks lahti teha ja, olgu kuhu tahes, sisse astuda, või

ennast palkonile peita ja oodata. Ta oli kuulnud, et Puidu mõisas naisterahvaste elutoad teisel korral olevat, ja arvas, et vist ka Maie sealsamas varjul hoitakse. Kalli neuu läheduse aimamine tegi sepa ihalduse teda näha nii tungivaks, et ta sugugi enam kannatada ei tihanud.

Uks läks kriiksudes lahti ja sepp astus kitsasse ruumi, kus muidu täiesti pime oli, aga eespool nõrk, peenike valgusejuga paistis, mis lukuaugust näis tulevat. Sepp tõttas sinna, piilus august sisse, ei võinud küll midagi näha, sest et võti ees oli, kuulis aga nüüd selgesti naisterahva rääkimist, kuigi ikka veel kaugelt; sepa hing jäi kinni, sest ta arvas Maie häält ära tundvat.

Ettevaatlikult katsus ta ukse linki tõsta, aga ta südame ärevus oli nii kange ja põnevus nii suur, et ta oma liikmeid ei suutnud valitseda. Uks läks pisikese kriiksuga lahti ja sepp vahtis ilukambrisse, mille seinad puunikerdustega ehitud olid. Maalitud laes rippus klaasist lamp, mis vähe valgust andis. Tagaseinas oli lahtine uks ja selle taga jälle valgustatud kamber. Seal olid kaks nägematut naisterahvast, kelledest üks hääle järgi Mai pidi olema, teineteisega elavalt kõnelemas. Ühe silmapilguga oli Villu ukse enese taga kinni tõmmanud ja enese suure ahju taha peitnud, mis ukse ligidal nurgas seisis.

„Kes seal on?” hüüdis tagumisest toast naisterahva hääli, mis sepale ka tuttav kõlas; ta mõtles järele ja sai varsti aru kätte, et see keegi muu ei olnud kui preili Adelheid Herike, Viljandi komtuuri vennatütar ning nüüdse Puidu mõisa omaniku õde.

„Kes tuli?” kordas preili Adelheid, kui esimesele küsimusele vastust ei tulnud.

Ühe silmapilgu vältas mõlemas toas täielik vaikus.

„Ma hakkam kartma,” ütles Adelheid aralt. „Kas sa julged järele vaadata, Maieke?”

Sepp kuulis kergete sammude kahinat.

„Siin ei ole inimese hinge ja uks on kinni,” ütles Mai tagasi minnes.

„Aga ma kuulsin selgesti, kuidas uks lahti läks ja jälle kinni pandi,” hüüdis Adelheid imestades.

„Ka minule paistis nõnda, aga vist on mõni muu kõmin meid eksitanud,” kostis Mai.

„Arvad sa?”

„Mis siis muud, preili Adelheid?”

„Aga mina arvan, et uks siiski lahti tehti, ja et see keegi muu ei olnud kui uksehoidja tütar, kes igal pool luuramas ja kuulamas käib, kus midagi räägitakse. Homme lasen temale nahatäie vitsu anda.”

„Pai preili, ma ei saa teist aru.”

„Kuidas nii?”

„Teie olete muidu nii hea ja lahke kui ingel; kuidas võib teie süda siis lubada, et teist inimest pekstakse?”

„Jampsid sa, Maieke? Kas ori ilma vitsata võib elada? See on ju neile niisama tarvilik kui igapäevane leib.”

„Kes teile seda on ütelnud?”

„Kõik inimesed.”

„Pai preili, teie olete minust targem ja teil võib õigus olla; siiski palun ma südamest, et te uksehoidja tütre nuhtlemata jätaksite.”

„Oh sina, tuike hing!” naeris Adelheid rõõmsalt. „Kes sinu palvetele vastu võib seista? Jäägu ta siis seekord veel karistamata, aga tuleval korral saab ta kahe võrra.”

Adelheidi kõneviis oli nii südamlik ja ilmsüütu, ta hääl nii mahe ja magus, et keegi tema südame headuse pärast kahevahel ei võinud olla.

„Meie jutt jäi pooleli,” ütles Adelheid. „Minu vend loodab kindlasti, et sa teda ikka armastama hakkad.”

„Ei hakka,” vastas Mai tasaselt.

„Sa tead, Maieke, et mina sellega nõus ei ole, et vend Goswin sind vägisi siin kinni peab, aga mis võin mina vastu parata? Tema ütleb, et ta ilma sinuta elada ei või, ja tahab sind hiljem, kui ta Saksamaale läheb, oma prouaks võtta. Siin ei ole see võimalik, sest meie maa seadused ei luba, et rüütliisost mees alamast soost naise võtaks. Aga ma ei usugi, et sina tõesti talutüdruk oled. Sul on nii peened jooned ja nii õrn keha, et vähe sinusarnaseid lossipreiliseid on. Talutüdruk ei ole sa ihu ega hinge poolest. Sul on niisama aus meel ja uhke vaim kui minulgi. Goswin ei võis sulle mitte täiesti vastumeelt olla, aga sa ei taha seda veel tunnistada. Ka mina võiksin, kui mind kogemata peaks röövitama, oma röövijat küll armastama hakata, aga ilmaski ei saaks ta armast sõna minu suust kuulda. . . Aga sa ei lähe sugugi punaseks. On see võimalik, et sa Goswini peale sugugi ei mõtle? Ometi on maailmas nii ilusaid, tugevaid ja viisakaid mehi väga vähe. Mina olen tervel eluajal ühtainust meest näinud, kes meheliku ilu poolest mu venna kõrvale võiks astuda või koguni tema peale varju heita.”

„Vist mõni võõramaa rüütel?” küsis Mai.

„Ei ole. Ta elab meie maakonnas.”

„Ma ei usu, et meie rüütlite ja mõisnikkude hulgast keegi teie vennast üle võiks käia,” ütles Mai julgelt.

Kuulaja Villu süda hakkas korruga valutama.

„See mees, kelle peale mina mõtlen, ei ole rüütel ega mõisnik,” seletas Adelheid pisut nukralt.

„Mis ta siis muidu võib olla?”

„Ma ei tohi sulle enam ütelda, kui et ta kõige kenam ja kangem mees meie maal on.”

„Kõige kenam ja kangem?” küsis Mai kahtlaselt ja veidi pilklikult.

„Kõige kenam ja kangem,” kordas Adelheid kindla usuga. „Ma olen teda ainult mööda minnes mõnikord näinud, aga ma ei saa teda oma meelest kaotada. Ma ei tohi tema peale mõelda ja pööran ikka silmad kõrvale, kui mööda sõites teda kogemata näen, aga ta kuju jääb ikka mu silmade ette.”

„Kas ta siis suure tee ääres elab?” küsis Mai aralt.

„Ta ei ela meist kaugel... Aga miks su paled nii kahvatud ja silmad hirmu täis on?”

„Ma arvasin eestois kahinat kuulvat,” kogeles Mai.

„Kas sa nii kartlik oled? Pole seal midagi... Kuule, Maieke, selle eest, et mina sulle omad patud olen pihtinud, pead sa mulle ütlema, keda sina armastad.”

„Ei kedagi.”

„Aga miks su paled punaseks lähevad? Ära tühja salga. Kardad sa, et ma vennale räägin ja sellega sinu armsale õnnetust valmistan? Tühi kartus. Kas tahad, ma ütlen sulle tükk-tükilt, mis nagu see mees on, keda sa armastad? Kuus jalga pikk — jah? Kollased käharad juuksed, lai valge otsaesine, nagu joones ja jumekas, silmad sinised, alati elurõõmu ja kelmust täis, nina peenike, suu väike ja pehme nagu naisterahval, habe tihe ja tõmmukam kui juuksed, keha ilmatu suur ja lai, aga siiski kena kui kivist raiutud kangelase kuju, iga soon rammust paisumas, käed ja jalad häbemata suured ja tugevad... Ühe sõnaga — sa armastad sepp Villut!”

Tagumisest toast oli kerget praginat kuulda, nagu oleks keegi pisukesti klaasist asju maha pillanud.

„Oh õnnetust, toos puru ja kõik helmed maas!” kurtis Mai.

„Lase olla!” hüüdis Adelheid. „Ära kummarda, näita mulle oma nägu!”

„Oot, oot, ma korjan helmed üles...”

Sepp kuulis tasast rabelemist ja Adelheidi naeru, aga see naer ei olnud mitte täiesti loomulik ega rõõmus. Rabelemise müdin lõppes peagi.

„Mis ma sellest salgan?” ütles Mai uhke rahuga. „Jah, mina armastan sepp Villut, ja mitte üksi tema tugevuse pärast. Teie olete tema välispidist nagu hoolega silmitsevad ja arvate teda tundvat? Teie ei tunne teda, sest et teie tema südant ei tunne. Mina aga tean, et ta mitte üksi välispidise ilu poolest kõigist rüütlitest üle ei käi, vaid et ta kõige ausam, vahvam ja mõnusam mees maa peal on. Kes kord tema kuldse südame sisse on vaadanud, see ei või teist meest enam ilma peal armastada.”

„Aga ta ei ole veel kordagi sind päasta katsunud,” tähendas Adelheid pilklikult.

„See näitab ainult, et ta minu peidupaika veel ei tea. Jumal andku, et ta seda ialgi teada ei saaks!”

„Kuidas nii?”

„Ta ei jääks enne rahule, kui mind päästaks või ise hukka läheks.”

„Minule on julged mehed meele pärast. Ma tahaksin hea meelega näha, kas sinu sepal nii palju julgust on, et ta siia sisse tungiks ja sinu otsekui lõukoera suust välja kisuks.”

„Mina ei soovi seda mitte, sest ma armastan teda enam kui... teie!”

„Tasa, tasa, jumala pärast!” sosistas Adelheid kohkunult. „Ma kuulen kedagi tulevat.”

Tõesti astus üks inimene eestois uksest sisse. Sepp surus ennast sügavamalt ahju taha. Tulija oli orjatüdruk

ja kuulutas, et vanahärra puusärki-panemine kohe pidi algama; noorhärra laskvat sellepärast ka preilit alla paluda. Paar minutit ei olnud muud kuulda kui kergete sammude ja naisterahva riiete kahinat. Vist kohendas preili Adelheid oma ülikonda ja pani ehteid juurde.

Varsti tuli veel keegi raskemate sammudega uksest sisse ja läks tagumisse kambrisse. Sepp kuulis noort mõisahärrat ütlevat:

„Kas veel ei ole valmis, õeke? Pole suuremat ehtimist vaja, sest võõraid on vähe ja noori pole sugugi.“

Seepeale oli preili Adelheid kohe valmis ja läks tüdrukuga ühes välja. Goswin ja Mai jäid üksi. Sepp pigistas hambad kokku.

„Vaata, Mai, mis sa minuga oled teinud,“ ütles Goswin etteheitvalt. „Ma ei ole kuri inimene ega külma südamega, aga praegu pannakse mu isa puusärki ja mina ei ole veel ühtegi pisarat silma saanud ega oma õnnetuse peale mõtelnud. Sa oled mu ära nõidunud, nii et ma uneski muud ei näe kui sind. Miks sa vaevad mind nii armutult?“

Mai ei kostnud midagi.

„Ole mu vastu vähegi lahke ja sõbralik, siis tahan ma su kõige alam sulane olla,“ rääkis Goswin edasi. „Käsi, mis tahad, ja kõik täidetakse kiiresti. Sa pead alati siidis ja sametis käima, kõige paremad hobused peavad su õrna keha kandma ja kõige uhkemad rüütliid su ees kummardama... Kallis Maieke, üheainsa musu eest...“

„Jätke mind rahule!“ karjatas Mai.

„Ma ei või sind rahule jätta!“ hüüdis Goswin tuhinal. „Sa ei pääse ialgi minu käest, niisama vähe kui mina sinu paelust pääsen. Ütle, kas tahad mu naine olla? Kas tahad? Ütle midagi, olgu see, mis on!“

„Laske mind koju minna!“

„Ma ei või, Maieke, ei või, ei või. Vaata peeglis enese nägu ja ütle siis ise, kas keegi mees niisugust varandust oma tahtmisega käest ära võib anda? Kui sina mind ei taha, siis ei pea sa ka kellegi teise mehe omaks saama. Oh, Maieke, küll oled sa ütlemata ilus! Ma võiksin sind igavesti musutada ja kaisutada...“

Kuulmise järgi näis, nagu tahaks ettevõtlik noormees tähendatud igavikuga hakatust teha, aga Mai tõukas teda kõigest jõust tagasi ja enne kui armukange rüütel uuesti tormi sai joosta, langes raudhaamri-raskune rusikas ta pealaele ja sirutas ta uimaselt põrandale.

„Kas tahad kaasa tulla?“ küsis sepp Villu.

„Tahan,“ kostis Mai.

„Kas siin kusagil salaust ei ole, mille läbi võiks põgeneda?“

„Ei ole.“

„Siis lähme, kuidas juhtub!“

Sepp tõstis Maie kui väeti lapse pahema käega üles, võttis mõõga paremasse pihku ja tõttas välja palkoni peale. Mõni jalg madalamal hallendas õuemüür. Allahüppamine oli kardetav. Kui hüppaja müüri harjal jalgu ei murdnud, siis võis ta kukkumise korral müüri taga seda kergemini kaela murda.

„Kas julged eluga mängida?“ sosistas sepp allapoole näidates.

„Ilma sinuta ei taha ma elada,“ vastas Mai tasakesi.

Sepp surus neiu kõvasti enese külge, ronis palkoni äärele, seadis enese istukile ja hüppas alla. Ta jalad põrusid hirmsasti, aga ta jäi õnnelikult müüri peale seisma.

„Hohoo, kes seal on?“ hüüdis kellegi hääl pimedusest ja müüri harjal tuli rutuliste sammude kõmin ligemale.

See oli vist müüri valvaja öövaht. Õues hakkasid koerad haukuma. Sepp hüppas müürilt maha ja seisis nüüd sügava kraavi ees, mille põhjas vesi tumedasti läikis. Sealt pidi läbi mindama. Villu jooksis kraavi kallast mööda alla ja astus julgesti vette; põhi oli pehme ja läks järsku sügavamaks. Vesi ulatas Villule juba kaenla alla ja ta valmistas ennast ujumisele, kui põhi jälle tõusma hakkas. Sõtkumine sügavas põhjamudas võttis palju aega. Mõisa õues oli juba kära tõusnud, kui põgenejad teisele kaldale jõudsid. Sepp jooksis üle lageda välja otse metsa poole. Esimeste puude vahel jäi ta silmapilguks seisatama ja kraaksus kolm korda kui vares. Samasugune hääl vastas üsna ligidalt. Varsti ragisesid kuivad oksad kellegi jalgade all ja Priidu kuju ilmus kui tont pöösaste tagant.

„Pane mind nüüd maha!” sosistas Mai.

„Ei, nüüd on rutt taga,” vastas sepp ja pistis hiiglasamudega pimedada metsa sisse jooksmata.

Vaene Priidu! Niisugust jooksu ei olnud ta veel eluajal katsunud. Tal ei olnud peale vembla midagi kanda, aga ta jõudis suure vaevaga sepale järele, kelle sammusid kalliskoorem ei raskendanud, vaid tiivustas!

9

Põgenejad võisid vahest tuhat sammu jooksnud olla, kui sepp tähele pani, et Priidut enam tema kannul ei olnud.

„Priidu, ae, Priidu!” hõikas sepp seisma jäädes ja tagasi vaadates.

Kaugelt vastas valus oigamine; sinna tõtates leidis Villu, et Priidu ennast puu najale toetas ja külgi hõõrus. Ta

lõõtsutas nii kangesti, et vaevalt häält sai teha. Aga ta segaseid sõnu ei olnud vajagi; oli muidugi näha, et Priidu väsinud ja valusatest pistetest vaevatud oli. Sõnadest võidi veel nii palju aru saada, et ta teisi edasi kihutas ja ise maha soovis jääda.

Sepp oli kahevahel; Mai aga ütles kindla sõnaga, et ta venda üksi pool-surnult tagaajajate ja metselajate kätte ei jäta. Teatud asi, et naisterahvad seal julgemad on kui lõvid, kus nende südameheldus ja kaastundmus äratatud on. Olgu nende abist siis kasu või kahju, olgu see hea või paha, mis nende ärganud tundmus neid tegema ajab, — tehetama peab seda ikkagi.

Tuli siis Maie soovil oodata, kuni Priidu teekonda võis jätkata. Villu pani nüüd alles Maie maha; ta läks otsima ja leidis hea peidupaiga kõrges ja tihedas rägastikus, kuhu ainult ühest küljest sisse võidi pääseda. Sinna istusid Mai ja Priidu maha, kuna sepp rägastiku suu ees valvas. Metsa kohal tõusis tuulehoog, käristas paksu pilverünka, mis seni taevast oli pimestanud, aegamööda lõhki ja puhastas kuu kahvatutele kiirtele teed. Valgus tungis uudishimulikult põgenejate urkasse, pani mändide okkad nõiduslikult läikima ja külvas metsa kohutavaid varjusid täis.

Korraga arvas Villu kaugelt kuiva ja lühikest koera haukumist kuulvat. Ta kuulatas ja märkas, et haukumine Puidu mõisa poolt ligemale tuli. Sepa nahast käis külm värin läbi. Mai ja Priidu olid tema selja taha astunud. Kõik kolm vahtisid tumma kohkumisega üksteise otsa; kõik kolm olid aru saanud, mis see tähendas: neid aeti jahikoertega taga!

„Nüüd ei maksa enam põgeneda,” ütles sepp. „On koerad tõesti meie jälil, siis ei pääse me nende käest. Ei ole lugu nii, siis oleme siin hästi peidetud ja võime loota, et taga-

ajajad meist mööda lähevad. Peaksid nad meid siiski leidma, siis tahan mina mõõgaga urgastiku suud kaitsta; mujalt ei pääse keegi siia sisse. Teie olge vagusad ja ärge liikuge paigast.”

„Anna mind parem kohe nende kätte, siis ei puutu nad teisse,” palus Mai.

„Hohohoh!” naeris sepp tasa, aga südamest: „Mis mees see on, kes oma pruudi meelega varastada laseb? Ei see kõlba kuhugi... Juba tulevad. Ma kuulen kapjade müdinat... Anna mulle suud, Maieke... Vaat sedaviisi. Nüüd oled sa mu armas naine. Tulgu nad nüüd peale! Kergelt ei pea nad sind leseks tegema. Peitke endid ära!”

Juba klähvisid ja nuhkisid koerad põõsaste ümber; nende järel tulid suure raginaga ja müdinaga mitmest küljest ratsamehed, kes koeri jahihüüetega otsimisele ässitasid. Rägastiku suu ees hakkasid koerad kangesti haukuma; ühe silmapilguga veerlesid esimesed neist ulgudes maas. Esimene ratsamees, kes seppa nägi ja suud parajasti rõõmukisaks lahti tahtis teha, kukkus nagu piksest rabatult tagumistele jalgadele tõusva hobuse seljast maha. Tükki kümme ratsalist kogunes kohe tema ümber. Kuu piilus parajasti pilve tagant ja tegi naljaka näo, nähes, kuidas terve salk ratsamehi üheainsa jalamehe kallale kippus, ilma et viimane plehku oleks pannud.

„Pidage!” müristas Goswin Herike, keda Villu oma imestuseks tervelt ratsaliste hulgast leidis. „Kuule, sepp, mispäraast löid sa minu mehe maha?”

„Sinu süü pärast,” vastas sepp.

„Häbemata sõnadega teed sa oma loo pahemaks,” ütles Goswin uhke rahuga. „Sind saab raskesti nuheldama, sest sa oled kui varas võõrasse majasse tunginud, oma käe rüütli-soost mehe vastu üles tõstnud ja ühe tütarlapse röövinud.

Nende süüde peal seisab seaduse järgi kolmekordne surmanuhtlus. Tahad sa nuhtlust vähegi kergendada, siis anna röövitud tüdruk kohe tagasi ja lase ennast tõrkumata siduda.”

„Mis sa tühja raiskad oma ilusaid sõnu?” kostis sepp kärsitult. „Ega sa nii juhm ole, et mind oma seaduse kõverdamistega hirmutada loodad. Tead ju isegi, et mitte mina röövel ei ole, vaid sina. Mina tahan õnnetut inimest röövlite käest päästa, ja see ei ole kellegi seaduse ees nuheldav, vaid kiiduvääriline tegu.”

„Ära tee mind vihaseks, sepp!” ütles Goswin karedamalt. „Kas sa sellest aru ei saa, et ma sulle üksi head soovin? Sul võib sada korda õigus olla, aga seaduse ees oled sa süüdlane. Sa pead ennast kavalaks meheks ja tahad targem olla kui seadus. Minu onu heldus on sind julgeks teinud. Ära unusta, et minu ja sinu vahel ikka veel määratu vahe on. Mul on sinu pärast hale meel...”

„Siis nuta, aga ära lorise,” urises Villu. „Mina olen õiglane mees, kes kellelegi ülekohtu ei tee, ja tema, võrukael, tuleb mind nagu last noomima! No ütle nüüd!”

Siin toibus mahalöödud sulane uimastusest ja tõusis istukile. Sepp oli talle paljalt mõõga küljega pähe koputanud.

„Näe, su mees on terve,” ütles Villu. „Nüüd pole sul minult enam midagi nõuda, noorsand. Mine heaga koju ja heida puhkama.”

„Kuhu oled sa Maie pannud?” kärgatas Goswin tõusva vihaga.

„Otsi ise,” vastas sepp.

„Ma ütlen sulle viimast korda: anna tüdruk tagasi, siis lasen ma su eluga pääseda.”

„Ja mina ütlen sulle: kui sa tüdrukut rahule ei jäta, siis ei lase ma sind mitte eluga pääseda.”

„Võtke ta kinni!“ müristas Goswin.

Sulased ajasid hobused rüsinal sepa peale. Aga kaks esimest hobust kukkusid kohe purustatud peadega maha ja matsid ratsalised eneste alla. Nähes, et sepp, kes kolmest küljest rägastiku läbi kaitstud oli, kõik hobused võis ära tappa, enne kui kellegi mõök või oda temasse puutus, käskis Goswin sulaseid jala Villu kallale tungida. Goswin ise oli, nagu kõik teadsid, vahva mees, aga — olgu see nüüd uhkuse või mõne ebauskliku kartuse pärast — ta ei tahtnud ise sepa hirmsate hoopide ette astuda. Sulastel olid osalt mõõgad, osalt piigid käes, aga neist ei võinud enam kui kaks korruga Villu kallale tungida. Esimesed kaks hakkasid odadega seppa torkima, aga odad purunesid tükki-deks ja sulased taganesid hirmuga; kaks järgmist, kes mõõkadega välja astusid, aelesid varsti veriselt sepa jalge ees maas. Teised ei tahtnud enam sepa ligi minna, vaid vibutasid suure julgusega, aga kaugelt sõjariistu. Nad oleksid hea meelega rägastiku põlema pistnud, kui mitte Goswin, kes Maie elu pärast kartis, neid ei oleks keelanud. Nähes, et sel viisil sepast jagu ei saa, andis Goswin sala-mahti käsu rägastiku tagumisest küljest teed läbi raiuda. Villu märkas järsku tõusva vihaga kurja nõu ja oleks hea meelega kavala rüütli enese kallale läinud, kui ta mitte ei oleks kartnud, et sulased selle ajaga Maie ja Priidu peidupaika tungivad. Ta katsus rüütlit terava pilkamisega võit-lusele ärritada.

„Häbi sulle, Goswin Herike,“ trotsis Villu, „sa oskad tüdrukuid varastada, aga meeste vastu ei tihka sa hakata. Niisugune jänespüks julgeb minu Maie peale mõtelda? Kahju, et ta ise näha ei või, kuidas su püksid püüli jahvatavad! Kui ta seda näeks, ei oleks tal teinekord sinu eest kaitset vajagi. Ta ajaks su vitsaga minema või laseks sulle

oma karjatüdruku läbi naha peale anda, et sa teinekord oma tottrat nagu ei näitaks.”

See mõjus. Goswin ronis sõna lausumata hobuse seljast ja läks häbematut pilkajat oma käega karistama. Mõõgad kõlisesid kokku. Mõlemad võitlejad olid tugevad ja osavad sõjamehed, aga ehk küll sepp väsitatud oli, sadasid ta hoo-bid siiski nii võimsalt ja tihedalt, et Goswin algusest peale kallaletungimisele mõteldagi ei saanud, vaid ennast suure vaevaga kaitsta jõudis. Sulased jooksid talle appi ja hakkasid kõrvalt seppa odadega torkima. Oleks sepa asemel rüütli-soost mees olnud, siis oleks Goswin sulaste abi vist põlastusega tagasi lükanud; nüüd ei tulnud talle seda meeldegi. Oma selja taga kuulis Villu raginat ja mõõkade kõllemist; siin raiusid ja murdsid sulased rägastikust teed läbi.

Esimene, kes jalga pelgupaika tahtis tõsta, sai Priidu käest vemblaga niisuguse matsu, et ta uimaselt maha kukkus, aga teised tungisid tagant järele ja Priidu vemmäl ei oleks kaua nende mõõkadele ja piikidele vastu panna jõudnud.

Kärast oma selja taga märkas sepp, et asjad nurja mine-mas olid. Ta tahtis enne surma veel Maie oma kehaga kaitsta ja taganes sellepärast järsku rägastiku sisse. Pead pöörates nägi ta, et Priidu palja peaga ja verine oli, aga siiski kui lõukoer vemblaga kahe mõõgamehe vastu vehkis. Mai seisis peidupaiga keskel, kahvatu kui surnu, aga põle-vate silmadega.

Goswin ja sulased tungisid Villu järele peidupaika. Sepp ja Priidu valmistasid endid selg selja vastu viimsele võitlusele.

„Rüütel Goswin, pidage!“ käis korruga Maie hele häääl kõigest kärast üle.

„Oodake, sulased!“ müristas Goswin ja astus sammu neiu poole.

Maie käes välkus nuga.

„Ärge tulge mu ligi, laske mind rääkida!“ hüüdis ta välkuvail silmil.

Goswin jäi seisma. Sõjariistade kõlin vaikis.

„Kui teie minu venna ja sepp Villu siit vabalt ära lasete minna, siis olen ma ihu ja hingega teie oma,“ ütles Mai selge ja kindla häälega.

„Tohin ma kurjategijad nuhtlemata jätta?“ nurises Goswin.

„Kui teie seda ei tee, siis pistan ma enesele noa rindu,“ ütles Mai.

„Oota!“ kisendas Goswin kokkudes. „Sa pead oma tahtmist saama.“

„Kas töotate seda rüütliõnaga?“

„Töotan ja vannun. Sulased, tehke neile tee lahti!“

„Siis olen ma sinu,“ sosistas Mai Goswini rinnale langedes.

„Mis tembutamine see on?“ müristas sepp. „Olgu tüdruk küll hulluks läinud — mina ei luba teda siiski siit ära viia.“

Villu tahtis uuesti Goswini kallale kippuda, aga Mai astus nende vahele ja ütles külmalt ning uhkelt:

„Jäta mind rahule, sepp! Ma võin teha, mis tahan. Tahan ma teda armastada ja sind põlata, siis ei ole see sinu asi. Meie teed lähevad siitsaadik lahku.“

„Kas sa siis tõesti teda armastad?“ karjus sepp.

„Jah, armastan. Nüüd mine oma teed ja ära julge enam minu peale mõelda. Ma põlgan sind. Kas kuuled? Ma põlgan sind... Jumalaga, Priidu. Kätt sa ei taha anda? Noh, olgu peale. Lähme, mu armas rüütel!“

Sepa käest kukkus mõõk maha. Ta jäi kui sammas seisma ja vahtis pärani silmil, kuidas Goswin Maie oma hobuse selga võttis, sulased oma surnud ja haavatud seltsimeestega niisama tegid ja terve rong aegamööda puude vahele kadus. Sepa silmist tilkusid pisarad, ilma et ta seda ise teadis.

„Nüüd olen ma vaba ja võin sõtta minna,“ ümises ta silmi pühkides.

Kui silmad jälle selged olid, nägi ta, et Priidu selili maas oli ja — magas. Kuu paistis selgesti magaja näole, mille kulmud uneski vihaselt kräsutatud olid. Sepp ehmatas ja arvas viirastust nägevat: Priidu oli sel silmapilgul täiesti Goswin Herike nägu!

Pead raputades langes Villu magaja kõrvale põlvili ja hakkas ettevaatlikult Priidu peahaava vaatlema. Haav oli kerge ja verejooks juba seismas. Priidu lõi peagi silmad lahti ja tõusis istukile.

„Kas läksid juba?“ küsis ta oma keeli.

„Juba läksid,“ kostis sepp tasa. Ta hääli oli kurgus kinni ja pea käis ringi.

„Kuule, Villu, kuidas sa niisugust raibet võisid armastada?“

„Keda?“

„Seda... tüdrukut.“

„Ära räägi tühja... On sul valu?“

„Valu ei ole sugugi, aga pea on uimane ja kondid väsinud.“

„Tule, ma kannan su koju.“

„Ära narri mind, ega ma laps ole.“

Seda öeldes tõusis Priidu kohe püsti ja hakkas tuikudes minema. Villu toetas teda öeldes, et sedaviisi soojem olevat

käia. Muidu ei oleks Priidu ennast toetada lasknud. Kallist rüütlimõõka ei võtnud sepp kaasa, sest see oli nüüd korraga tema silmis varastatud asi.

Kaua peale keskööd jõudsid nad Risti talusse, äratasid perenaise unest ja rääkisid talle kõik, mis oli sündinud.

„Kui Mai rüütlit armastab ja ise temaga kaasa tahtis minna, mis seal siis parata?” ütles Krõõt tuimalt.

„Kas sa nüüd näed oma kasvatusel vilja?” küsis sepp kurvalt. „Oma võõriri õpetustega ja võõraste armastamisega oled sa vaese Maie peast hulluks teinud, nii et ta enam au ega häbi vahet ei tunne, vaid ise hukatuse sisse jookseb.“

„Mis ta siis õige pidi tegema?”

„Surm on parem kui autu elu.”

„Sure ise, kui surm sulle na magus on. Sina, mats, ei teagi, mis aus või autu elu on. Kas sina arvad ennast paremaks, kui rüütel Goswin on? Minu meelest on sada korda ausam toredas lossis elada kui mõne pärisorja hurtsikus. Kui Maria sellest viimati aru on saanud, siis ei olegi ta nii loll, kui sina arvasid. Paras sulle! Teinekord ära pista oma tõntsi nina võõraste asjade vahele... Tohoo, mis sel arus on?”

Viimased sõnad olid Priidu kohta öeldud, kes järsku üles karanud oli ja põlevate silmadega ema otsa vahtis. Priidu keeletust suust voolas kõne, millest ema aru ei saanud, mille ähvardav, vihane kõla aga aimata laskis, et need õnnistamissõnad ei olnud. Võtame Villu kõrvad ja kuuleme, mis Priidu kõneles:

„Sest päevast saadik ei ole sa enam minu ema. Ma olen ilma emata ja õeta. Õde kukub hõisates häbiporisse ja ema kiidab seda heaks! Ära neetud olgu mõlemad! Ennem

tahan nälja ja külma kätte surra, kui veel jalga selle katuse alla tõstan... Lähme, sepp!”

Priidu võttis Villu käest kinni ja tõmbas ta uksest välja. „Priidu, ae, Priidu, mis sul on?” hüüdis ema ahastuses. „Kuhu sa pimedal ööl veel lähed?... Pagan selle sepa sisse!”

Krõõt jooksis õue ja kuulis veel värava raksumist.

„Priidu! Pai Priidu, miks sa minu üle pahandad? Miks sa minu eest ära jooksed? Ma pole sulle ühtegi paha sõna ütelnud... Pai kulla poeg, tule tagasi! Priidu!”

„... iidu!” kajas mets vastu.

Krõõt toetas end ukse piidale ja puhkes suure häälega nutma.

Sepp ja Priidu olid sest päevast saadik kadunud. Sellid ütlesid, peremees olevat vist jälle võõrale maale reisinud. See sõnum ei pannud kedagi imestama, kes sepa harjunud viisiga tuttav oli. Imeks sai asi alles siis, kui kevad, suvi ja sügis mööda läksid ja sepp ikka veel tagasi ei tulnud.

Vaheajal oli mässavate eestlaste õnn nendest lahkuma hakanud. Nad olid küll võõra tõu Eesti- ja Saaremaal pea-aegu sootuks hävitanud, mõned kindlad kohad ära võtnud ning suure väega Tallinna ja Haapsalu piiskopilossi ümber piirama hakanud. Nüüd aga kutsusid need vähesed Eestimaa mõisnikud, kes juhtumisi elusse olid jäänud, ja Taani maavalitseja Liivi landmeistrit endale appi. Selleaegne landmeister Burchard von Dreileben oli ka kohe abiandmisele valmis. Ta kartis samasugust mässu ordu maades tekkivat, kui Eestimaa talupojad ennast jäädavalt võõraste ikkest oleksid vabastanud.

Landmeister tõttas tugeva väega Tallinna alla ja võitis

eestlased verises lahingus, enne kui hiljaks jäänud rootslased Soomest ja venelased Pihkvast neile appi jõudsid tulla; eestlased, umbes kümme tuhat meest, langesid pea-aegu kõik võideldes, nende hulgas ka Tasuja, selle mässu hing ja viimne täht maarahva lootuste taevas.

Aga ka ordurüütlite vägi oli, kuigi saksa ajaraamatud seda salgavad, lahingus nii kokku sulanud, et landmeister mässu kohe täiesti lämmatada ei suutnud. Tallinna alt läks ta Läänemaale ja sundis eestlasi küll Haapsalu lossi eest taganema; aga nad kogunesid metsadesse ja tikkusid igal sündsäl silmapilgul uuesti sakslastele kallale. Saarlased olid end täiesti vabaks teinud ja endale „kuninga“ valinud.

Sügisel saatis Saksa ordu ülemvalitseja, hochmeister Ludolf König sõjaväe Liivi landmeistrile appi. Selle väe ülem, komtuur Hinrik Dusmer, oli kõva käsu saanud kõik Harju-, Lääne- ja Saaremaa talupojad kui ristiusu vaenlased korraga maa pealt kaotada. Viljandi maakonnast läbi minnes katsus Dusmer sealseid talupoegi igapidi hirmutada, et nad tema selja taga mässu ei tõstaks. Kõige tugevamad mehed võeti kaasa, et need oma vendi hävitada aitaksid, teised tehti raskete maksude ja moonavedamise sunniga paljaks ja nõrgaks; kõige vähemat tõrkumise märki nuheldi hirmsa valjusega.

Nüüd kahetsesid Viljandi mehed, et nad sepp Villu ja Tasuja saadiku manitsusi kuulda ei võtnud. Oleksid nad Taani eestlastega üheskoos täie jõuga sõdima hakanud, siis ei oleks, nagu neile nüüd paistis, ka ordu vägede võitmine võimatu asi olnud; ja kuigi neid oleks võidetud — palju pahem poleks nende põli võinud olla, kui ta praegu oli. Nad ei olnud mässanud, aga neid nuheldi kui mässajaid. Sählerdune ülekohus tegi kõige paremad ja kannatliku-

madki vihaseks. Elu oli kõigile läilaks läinud, aga parem oli siiski vahvasti võideldes kui nälja ja piinajate kätte surra. Mehed hakkasid seppa taga igatsema ja ootasid põnevusega seda silmapilku, mil ta uuesti nende keskele astuks ja neid oma võimsa häälega kui mitte võidule, siis ometi verisele kättemaksmisele ja ausale surmale kutsuks.

Sepp tuli viimaks.

Ühel päeval — see oli juba talve hakatusel — nägid sepapajast möödaminejad teda jälle alasi ees seisvat ja rauda taguvat, nii et sädemed lendasid. Kes aga sepaga juttu hakkas tegema, nägi varsti, et temaga suur muutus oli sündinud. Ta näis naeru ja nalja unustanud olevat; oma juhtumustest ei rääkinud ta sõnagi. Temaga ühes oli ka Priidu tagasi tulnud ja, nagu näha, sepa selliks hakanud; oma isamajasse ei tõstnud ta jalgagi. Päevad läbi tegid mõlemad agaralt tööd, õhtuti luusisid nad mööda külasid. Talupojad omalt poolt käisid neid sagedasti sepapajas vaatamas ja kadusid ajuti tundide kaupa pimedasse kolikambrisse, mis, nagu teame, sepapaja kõrval oli. Vahel oli hoopis arusaamatu, kuidas pisuke kongisarnane kambriku nii suurt inimeste hulka enesesse võis mahutada.

Hinrik Dusmer oli oma sõjaväega juba edasi läinud ja hävitas läänlaste riismeid, kes esimesest sõjast järele olid jäänud.

Sakalamaal valitses täielik rahu.

Risti Krööda südamerahu oli Priidu kadumisest saadik rikutud. Poja arusaamatu needmine oli tema muidugi

nõrka vaimu nii põrutanud, et ta ajuti meelesegaduse tundemärke ilmutas. Krõõt nuttis täied päevad läbi, ootas tundide kaupa õuevärava vahel poja tagasitulekut, hüüdis kaeblikult tema nime ja käis teda metsas ning külades taga otsimas. Kui Priidu ikka kadunuks jäi, ärkas ema südamel palav igatsus tütre järele, kes enesest ka midagi kuulda ei lasknud. Krõõt käis mitu korda Puidu mõisa värava ees, aga teda ei lastud kõige härdamatel palvetest hoolimata sisse, ja Maie nägu ei saanud ta eemaltki näha. Viimaks läks ta koguni Viljandi komtuuri paluma, et see vennapoega Maie lahtilaskmisele sunniks, aga komtuur saatis ta paha meelega minema ja keelas jälletulemise kõvasti ära. Krõõt hakkas põdema ja lamas sügise läbi sängis. Alles jõulukuus tõusis ta jälle jalule, aga endisest Krõödast ei olnud muud järele jäänud kui paljas vari; ta oli nii vanaks ja jõuetuks saanud, et hale oli teda vaadata. Siiski näisid ta kärsitus ja rahutus veel kasvanud olevat. Kadunud lapsi ei kaevanud ta enam teiste kuuldes taga, aga üksipäini korrutas ta nendega pikki jutte; inimesi ei sallinud ta silma all ja oma orjadele oli ta päris nuhtluseks. Kord kuulis ta kogemata, et Priidut sepapajas nähtud. Jalapealt tõttas ta üksipäini metsast ja lumest läbi sinna ja langes rõõmu pärast karjudes poja kaela ümber. Aga Priidu tegi enese kohe ta käte vahelt lahti ja näitas käskivalt sepapaja ukse poole. Poja kuri nägu kohutas vaese ema nii ära, et ta sõnagi suust välja ei saanud, vaid tummalt ja aralt minema läks. Sestsaadik luusis ta tihtilugu sepapaja ümber, kaugeltki poega näha lootes; sisse ei julgenud ta astuda.

Ühel õhtul — see oli nädal enne jõule — nägi ta seppa ja Priidut sepapajast välja tulevat ja metsa minevat. Krõõt läks kaugelt neile järele; ta hoidis ennast nii hästi varjul,

et mehed, ehk nad küll tihti tagasi vaatasid, teda ei näinud. Tee venis pikale. Päike oli juba looja läinud, aga säravad tähed ja õhetav lumi andsid nii palju valgust, et kaugele näha võidi. Krõõt oli väsinud, sest ta oli oodates mitu tundi märgadel jalgadel seisnud; mehed sammusid kiiresti edasi; vaesel naisel oli peaaegu võimatu pehmest lumest läbi sõtkudes neile järele jõuda. Aga määratu armastus poja vastu ja ihaldus teda nii kaua kui võimalik silma ees näha andsid talle üleloomulikku jõudu.

Sepp ja Priidu kadusid viimaks lumiste küngaste ja nende peal paistvate valliriismete vahele. Krõõt tundis seda kohta ja teadis selgesti, et siin tondid ja kodukäijad paika pidasid; ta arvas seekord, padrikus peidetult seisma jäädes, ise oma silmaga tonte nägevat. Nad tulid hulga-kaupa mitmest küljest, libisesid kui kehata varjud üle tumedasti valgendava lagendiku ja kadusid kõik varemete vahele. Igal muul ajal oleks ebausklik Krõõt säherdust viirastust nähes kas hirmu pärast kohe surnud või vähemalt ülepeakaela plagama pannud; seekord ei tundnud ta hirmu, vaid oli valmis poega vaimudegi eest kaitsema.

Kui tükil ajal enam ühtegi tonti näha ei olnud, astus Krõõt ise julgel sammul varemete vahele, puges pimedasse nurka ja jäi kuulutama. Inimese hinge ei olnud kusagil näha, aga maa alt oli kauget, tumedat kõminat kuulda. Ettevaatlikult edasi ronides ja roomates leidis Krõõt, et kõmin ühe pool-lagunenud võlvialuse hakatuses kõige selgemini kuulda oli. Ta hakkas võlvialust mööda edasi kobama ja nägi varsti eemalt tulevalguse kuma. Krõõt värises kui palavikus, aga uudishimu ja poja nägemise igatsus kihutasid teda edasi. Kõminat võidi nüüd juba selgesti

kui hulga inimeste koosrääkimist ära tunda. Korraga vaikis müdin ja siis hakkas sepp Villu tuntud hääl üksipäini kõnelema. Krõõt jäi seisma ja kuulama.

„Meie, sakalaste, vahel on kõik juba selge,“ rääkis sepp kaugele kõlava häälega, „aga Järva ja Ugenuse meestele, kes siia kokku on tulnud, tahan ma nüüd veel kõik täielikult ette panna, et nad siis teaksid, kas maksab meiega ühes sõdima hakata või mitte. Enne tuletan veel kord meelde, et meie kõik vandunud oleme sellest, mis siin räägitakse, mitte kellelegi sõna lausuda. Äraandjaid neelaku maa enesesse!

Mina olen nüüd Novgorodis, Pihkvas ja leedulaste juures käinud. Mu vaev ei olnud asjata, sest venelaste ja leedulaste vürstid on kindla sõnaga töotanud, et nad meile appi tulevad, kui näevad, et meie tõesti sõjaks valmis oleme. Selle tunnistuseks nõuavad nad, et meie kõigepealt Viljandi lossi ära võtame. On see meil korda läinud, siis ei ole abisaamise pärast enam kahtlemist. Venelased ei karda saksu, nad on neid juba sagedasti võitnud. Leedulased vihkavad Saksa ordu vist veel enam kui meie. Neil on selleks põhjust küllalt. Alles hiljuti käisid ordurüütlid ja nendega mõned Saksa vürstid leedulaste maad laastamas. Hulk külasid hävitati ära, palju mehi tapeti maha, naised ja lapsed viidi vangi. Plonjani linnas oli neli tuhat inimest, kui sakslased teda suure väega sisse piirasid. Nad ei saanud linna enne kätte, kuni nad ta tuliste nooltega põlema pistsid. Paganad ei tahtnud elusalt armutute kristlaste kätte langeda. Nad pistsid üksteist vastastikku mõõkadega läbi ja langesid tulle. Kõige viimsed lasksid end vana preestrinaise poolt ära tappa, kcs siis ise elusalt tulle läks. Nüüd alles tungisid rüütlid linna sisse, puistasid paganate põrmu tuulde ja tegid

linna maatasa. Leedulased aga on ordurüütelite igavest vaenu ja hukatust töotanud.*

Nõnda võime sealtpoolt kindlasti abi loota. Parem oleks küll, kui meil võõrast abi vaja ei oleks, sest aitajad nõuavad vaevatasu ja hakkavad meid varem või hiljem ise rõhuma. Meie ei ole väetid lapsed. Vennad Eestimaal on küll hädas, panevad aga ikka veel visalt vastu. Saarlased on veel oma peremehed ja valmis võõraste võimu ka suurel maal murdma tulema. Kui meie nüüd korraga rüütelite selga langeme, siis võime neist küll jagu saada; on nad kord meie maalt välja aetud, küllap me siis ka piiridel valvata mõistame.

Igapidi aga peame kõige enne Viljandi lossi kätte saama, et vaenlasel meie selja taga kindlat toetuspaika ei oleks. Selleks on meil hea nõu leitud. Sõjariistu on minu maaluses sepapajas nii palju valmis, et neist lossi kaitsjate suigutamiseks jätkub; küllap edaspidi ordu sõjamehed ise meile sõjariistu juurde muretsevad. Lossi sisse pääseme nii: toomapäeval peavad Viljandi maakonna mehed, nagu see igal aastal olnud, kümnist lossi vedama. Nüüd paneme vilja asemel kõige tugevamad mehed kottidesse ja saadame nad varahommikul, kui rüütlid veel magavad, lossi. On reed kottidega lossiõues, siis seovad voorivedajad kottide suud lahti, mehed ronivad välja, raiuvad kohmetanud sõjamehed maha ja võtavad unised rüütlid vangi.

Mina ise katsun õhtul enne seda kuidagiviisi lossi pääseda ja ööseks sinna valvama jääda, et kogemata äpardust ei juhtuks. Peaks midagi karta olema, siis annan

* See töötus läks täide. Saksa ordu võim murti leedulaste poolt saja aasta jooksul mitmes lahingus ja orduriik langes peale verist Tannenbergi lahingut (1410) leedulaste ja nendega ühendatud poolakate valitsuse alla.

lossist kohe märku. Minu truu seltsimees Risti Priidu on kohe esimese ree peal... Tohoo, mis karjatus see oli?"

Krõõt põgenes kui kohutatud emahirv. Hädaoht, mis poega ähvardas, oli ema rinnust valusa karjatuse välja kiskunud. Tagaajajaid enese kannul aimates jooksis ta hullumeelse jõuga varemetest välja ja jäi alles kaugel padrikus lõõtsutades seisma. Varemete vahel liikusid mõned mustad kujud. Nende hääled olid vaikselt ööl selgesti kuulda:

„Minu arust oli see mõne ehmatanud naise kiljatus.“

„Tühi jutt. Missugune naine südaööl jalga siia julgeb tõsta?“

„Mina kuulsin selgesti öökulli huikamist.“

„Noh muidugi, öökull ja muud midagi.“

„Ega see vist head ei tähenda.“

„Öökulli hääled tähendab ikka õnnetust.“

„Usud sina vanade naiste lori? Öökull on rumal elajas; tema ei või inimeste asjust midagi teada, veel vähem neid ette kuulutada.“

„Andku taevast!“

12

Päeval enne toomapäeva tuli sepp Villu suure viina-ankruga Viljandi lossi. Teda lasti kui tuntud meest ja komtuuri sõpra igal ajal keelamata sisse. Sepal oli viisiks võetud, et igakord, kui võõralt maalt tagasi jõudis, komtuurile mõne jahikoera või ankrutäie kõige paremat marjaviina tõi. Muidu oli ta ikka esimesel päeval peale koju-tulekut komtuuri vaatama läinud. Seekord oli ta kingi kätteandmisega kaks nädalat viibinud, aga selle eest oli

ka kink kallim kui enne kunagi. Komtuuri ei olnud kodus ja sepp jäi teda lossi ootama. Igava ootamise kergenduseks laskis ta alt linnast omal kulul aamitäie kõige kangemat viina tuua ja pidas õhtul lossi sõjameestega rõõmsat joomapidu. Aeg-ajalt luusis ta õues ja lossis ümber, lobises palju sõjameestega, pakkus ennast nende juurde öömajale ja lubas veel aamitäie viina muretseda.

Hilisel õhtul tuli Risti Krõõt lossivärava ette ja palus komtuuri jutule saada. Vahid ei lasknud teda sisse, öeldes, et komtuur on välja sõitnud. Krõõt jäi värava taha ootama. Pika külmavärina ja hambalõgina järel kuulis ta aisakellade kõlminat ja kapjade müdinat. Tore saan, milles komtuur kahe orduvannaga istus, sõitis värava ette. Härrad olid heas tujus, sest nad tulid võõruspidult ühe rikka mõisniku juurest, kelle tüdart komtuuri vennapoeg, noorem Goswin Herike kosis. Täna oli kihlus olnud.

„Komtuuri-härra, komtuuri-härra!“ kiunus kaeblik hääled tee kõrval ja Krõõt langes põlvile lume sisse. „Lubage sõna rääkida!“

„Sest naisest ei saa ma enne surma lahti,“ tõreles komtuur paha meelega. „Mis sa jälle minust tahad, vana-moor? Eks ma ütelnud sulle mineval korral, et sa enam mu silma ette ei pea tulema? Mul on himu sind kuhugi maa alla peita, et sa ükskord rahule jääksid. Kasi minema ja täna loojat, et ma täna heas tujus olen.“

Lossivärv tõmmati üles ja hobused hakkasid liikuma. Krõõt haaras saanist kinni ja ütles tasa, aga tungivalt:

„Kui te mind kuulda ei võta, siis olete homme surnud.“

„Pea, kutsar!“ hüüdis komtuur ja ronis saanist välja.

„Mis sa jampsid, naine?“

„Minu käes on teie ja kõigi sakste elu,“ sosistas Krõõt.

„Viige mind ühte kohta, kus ma teiega üksinda võin

rääkida. Täitke mu palvet, komtuuri-härra, muidu sünnib hirmus õnnetus.“

„Tule mu järele,“ ütles komtuur. Orduvendi käskis ta edasi sõita ja viis Krõõda väravavahi tühja kongi.

„Nüüd räägi, naine, ja hoiä ennast tühja lori eest!“ ütles ta karedalt.

„Enne töötage mulle üht palvet täita,“ palus Krõõt. „Ma ei palu muud kui oma poja elu.“

„Kes siis tema elu tahab võtta?“

„Teie ise, komtuuri-härra.“

„Oled sa hulluks läinud?“

„Teie käes seisab võimus Priidu elu ja surma üle. Kui teie mulle tema elu kingite, siis pääsete ise surmast.“

„Räägi ruttu, küll siis näeme.“

„Ei, enne töötage, et teie mu poja, kui ta teie kätte satub, mulle elusalt tagasi annate.“

„Aga kui ta süüdlane on?“

„Temal ei ole mingisugust süüd. Ta on ennast kurjade kiusajate läbi nii kaugele eksitada lasknud, et vahest hirmsa süü osaliseks võiks saada. Selle eest tahan mina teda hoida.“

„Kui tal süüd ei ole, siis ei võta ka keegi ta elu. Aga nüüd räägi ruttu, muidu lasen sinu suu vägisi lahti teha.“

„Töötage enne...“

Komtuur tõukas ukse lahti ja hüüdis sulaseid.

„Komtuuri-härra, ärge hüüdke sulaseid, ma tahan kõik tunnistada!“ karjatas Krõõt. „Teie näete siis isegi, et Priidul süüd ei ole, vaid kõik on äraneetud sepa süü!“

Komtuur käskis sulaseid, kes juba joostes tulid, oodata ja tõmbas ukse jälle kinni. Nüüd rääkis Krõõt kõik ära, mis ta vana kantsi varemetes oli kuulnud. Oma kustumatut

viha sepa vastu tõendas ta sellega, et kuulnud sõnadele hirmsaid sajatusi ja sõimusõnu juurde luuletas, mida sepp rüütlite ja sakste kohta olevat tarvitanud. Teadmata on, kumb asi Risti Krõõta enam äraandmisele avatles, kas hirm poja elu pärast või himu sepale kahju teha.

„Näete nüüd ise, komtuuri-härra, et Priidul sugugi süüd ei ole, vaid et kõik pagana sepa süü on, kes vist praegu juba siin teie ja kõigi sakste elu varitseb,“ lõpetas Krõõt oma jutu.

„Sinu poeg on ise süüdlane,“ ütles komtuur kulmu kortsutades. „Ta on rahutu inimene, keda talupoegade hulka ei tohi jätta. Tänu pärast tahan ma temale sinu palvet mööda elu kinkida, aga ta jääb igaveseks ajaks vangi... Vait! Mitte sõna enam! Sina ise jääd ööseks siia vahi alla, et su vallalise keele läbi kahju ei sünniks. On su poeg tõesti esimese ree peal, siis lasen ta elusalt kotist välja tõmmata ja sa võid teda viimast korda näha. Pärast ei näe ta enam päevavalgust, ja niisama käib sinu käsi, kui sa iialgi veel lossi ligidale tuled.“

„Komtuuri-härra, veel üks sõna!“ kisendas Krõõt hirmsas ahastuses; aga komtuur oli juba uksest välja läinud ja ukse lukku keeranud.

Seni oli sepp Villu sõjameestega soojas toas priskesti purjutanud. Meeste näod lõkendasid, mõned norskasid, käed pea all, laua ääres, mõned juba selili põrandal, kuid sepp valas kannud ikka uuesti täis ja tõendas, et kaks vaati täna tühjaks pidavat saama.

„Olgem täna rõõmsad, sest homme võime surnud olla!“ naeris ta salalikult.

Sulased ei lasknud end sundida, vaid jõid vahvasti, kiitsid sepa lahket kätt ja mõnasid rüütlite ihnust, kes neile nii häid pidusid iialgi ei valmistanud.

Öö oli juba käes, kui sepale teada anti, et komtuur koju on tulnud ja teda enese juurde kutsuvat.

„Ma tulen pea tagasi,“ ütles Villu üles tõustes. „Jooge tublisti, mehed, kuna juua on. Teises ilmas ei ole viinamagesid.“

Ta võttis ankruga kaenlasse ja läks sulase järele. Sulane viis ta kõrgesse, kitsaste akendega kambrisse, kus vaha-küünlad põlesid ja laual kuld- ja hõbepeekrid kiiskasid. Komtuur ja mõned ordurüütlid istusid lauas ja jõid kallist viina. Komtuur võttis sepa teretuse lahke näoga vastu ja hüüdis:

„See on ilus, sepp, et sa vanu sõpru ei unusta. Oled ennast sel aastal kauemini oodata lasknud kui muidu. Vahest tõrkusid sellepärast, et ma sind viimati pisut pahandasin? Lepime ära. Ma palun oma eksitust siin orduvendade ees andeks. Kas oled nüüd rahul?“

Villu ei leidnud kohe vastust.

„Sa kannad ikka veel viha?“ kõneles komtuur edasi. „Noh, kuule siis, mis ma veel sinu lepitamiseks olen teinud. Sa kannad ikka veel Viljandi lossi pärisorja nime, aga sa oled ordut kui sõjamees nii kaua ausasti teeninud ja temale nii palju häid sõjariistu septsenud, et meil ammugi nõu oli sind vabaks meheks teha. Ma palusin kohe pärast sinu pahandamist landmeistrit sinu vabaklaskmise asjus, aga sõja pärast on vastus viibinud, nii et hiljuti alles siia jõudis. Nüüd küsin ma sinult: kas tahad ise vaba mees olla?“

„Tahan küll,“ vastas sepp tumeda häälega.

„Siis pane ankur maha ja astu ligemale!“

Sepp tegi, kuidas kästud.

„Heida põlvili!“ ütles komtuur.

Ühe silmapilgu jäi sepp viivitama; siis nõtkus ta mõrul

näol ühe põlve peale. Komtuur andis talle kerge kõrvalopsu ja ütles:

„See olgu viimne kõrvalops, mis sa kui pärisori tõrkumata pidid kannatama. Kui vaba mees ei tohi sa ennast kellestki enam lüüa lasta. Tõuse üles ja võta oma priiusekiri.“

Komtuur võttis laualt pitsoriga ehitud pärgamendi ja andis ta Villu kätte. Siis raputas ta õnne soovides sepa kätt.

Villu käsi värises, kui ta kalli priiusekirja põue pistis; komtuuri heldus oli tema pehmet südant nii sügavasti liigutanud, et ta vaevalt pisaraid suutis summutada. Mitte üht sõna ei saanud ta suust välja. Komtuur oli tükk aega vait ja vaatas nagu midagi oodates sepa otsa.

„Nüüd oleme tasa,“ ütles komtuur viimaks tumedalt. „Sina oled mind surmast, mina sind orjusest päästnud. Joome lepingu liiku!“

Sepp võttis karika, mida talle pakuti, loksutas poole viina maha ja jõi teise poole ühe lonksuga ära. Nüüd alles pääsesid ta keelepaelad valla.

„Tänu teile, komtuuri-härra, priiuse ja hea lonksu eest,“ ütles ta sügavas liigutuses. „Praegu leian vaevalt sõnu oma tänu tunnistuseks, aga edaspidi, võib-olla peagi, tahan seda teoga tunnistada. Nüüd palun esiti vana auandmise märgiks see ankrutäis marjaviina, millest paremat maa peal ei ole, vastu võtta ja kohe katsuda.“

„Näita siia!“ ütles komtuur.

Villu tegi ankruga lahti ja valas peekrid täis. Viin oli tõmmukat karva, imehea lõhnaga.

„Ega siin kihvti sees peaks olema?“ ütles üks ordu-rüütel pool-naljatades, pool-tõsiselt.

„Ei ole,“ kinnitas komtuur. „Ma tunnen seppa!“

Ta pani peekri huulte külge ja jõi ta vahet pidamata tühjaks.

„Imeline viin!“ ütles ta keelt laksutades. „Su kink on nii kallid, et ma seda tasumata ei või jätta. Tule, ma kingin sulle ühe asja, mis sinu kingi vääriline on. Teie, orduvennad, olge tunnistajateks, et ma sepast kitsim ei ole. Lähme kohe!“

Komtuur võttis laualt lühtri vahaküünlaga ja läks eel, sepp ja rüütli tema järel. Nad sammusid pikast trepist alla ja läksid mitmest võlvialusest läbi. Komtuur keeras viimaks ühe raudukse lahti, mille läbi nad madalasse, sumbunud õhuga täidetud ruumi astusid, kus vahaküünal vaevalt põleda suutis. Tagumises otsas olid kaks paksu sammast, mis niisket, hallitanud kivivõlvi kandsid. Komtuur käskis seppa sammaste vahele astuda ja teravasti tagumist seina silmas pidada. Sepp täitis vastu tahtmist käsku. Ta süda oli arusaamatul põhjusel valutama hakanud. Tähendatud kohal ei näinud ta muud kui lukutaolist vigurit, mis seina sisse oli müüritud. Vigur oli kentsakas ja sepp hakkas seda asjatundlikult uurima, ilma et õiget aru kätte oleks saanud.

„Kas hakkad nüüd aimama, mis ma sulle kinkida tahan?“ küsis komtuur ta selja taga.

„Ei sugugi,“ vastas sepp rõhutud häälel. Ta kõri oli kinni nõõritud.

„Ma kingin sulle elu, mässaja!“ müristas komtuur hirmsa häälega.

Samal silmapilgul hakkas vigur sepa silma ees liikuma, põrand vajus ta jalge alt ja sepp tundis ennast maa alla kukkuvat.

Kui Villu kohmetusest toibus, ei näinud ta kusagil enam vähemat valguse kiirt. Sumbunud õhk ja mädahais panid

teda läkastama. Enese all tundis ta poriga segatud märga põhku olevat ja kätega ümber katsudes leidis ta ennast nelja kitsa kiviseina vahelt. Ta kargas püsti ja sirutas käed ülespoole, aga sõrmed ei ulatanud lakke. Ta katsus ronida, aga seinad olid nii libedad, et sõrmed kuhugi kinni ei hakanud.

Sepp ei võinud enam kahevahel olla: ta oli sügava, pimedada haua põhjas.

Silmapilguks tegi mõte, et ta ennast kavalast rüütlist nagu rumal laps petta oli lasknud, sepa mõistuse segaseks. Ta tagus rusikatega vastu seinu, et veri taga, kiskus enese karvu ja karjus hirmsasti. Kui keha väsinud ja aru jälle selginud oli, istus Villu maha, mattis pea käte vahele ja himustas surra. Surm ei tulnud, vaid tuim, tundmusetu ja himuta olek, mis uni ei olnud. Kui kaua see kestis, sellest ei võinud sepp enesele aru anda. Kord arvas ta kauget, tumedat hädakisa kuulvat. Jälle kargas sepp püsti, peksis rusikad vastu seina veriseks, katsus karates lakke kinni hakata ja hüüdis jumalat ja inimesi appi. Keegi ei kostnud. Kauge kisa lõppes pea ja sepa ümber vältas jälle hauavaikus.

Toomapäeva on eestlased vanast saadik õnnetuse päevaks pidanud. „Toomas“ tähendab mõnes kohas otse surma ja hukatust, ja „Tooma kange käsi“ on katk. Õlut ei julgetud sel päeval teha, sest et Toomast, see on surma, tõrde kardeti pugevat.

Vara hommikul tõmmati Viljandi lossi värav üles ja pikk rida regesid, viljakotid peal, sõitis lossi õue. Voorivedajad löid silmanähtavalt kohkuma, kui kõiki rüütleid ja sõja-

mehi juba nii vara väljas nägid. Suurem hulk regesid oli veel värava taga, kui viimane korruga maha lasti. Sõjamehed kargasid nüüd igast küljest voorivedajate kallale; need jõudsid vaevalt ehmatusel pärast karjatada, kui nad juba tükkideks raiutud olid. Nüüd hakati kottisid odadega läbi pistma. Mõnest kotist katsusid mehed välja ronida, aga vaevalt tuli kusagil pea nähtavale, kui ta ka kohe puruks löödi. Jäätunud õues sirisesid sooja vere ojad. Haavatute ja surijate hädakisa pani õhu värisema. Kisa ei kestnud kaua, sest odad ja mõõgad tegid agarasti vaigistamistööd.

Üksainuke regi, nimelt kõige esimene, oli verest puhtaks jäänud. Ree peal oli kolm kotti, aga neid ei olnud sõjamehed läbi pistnud, ainult kottide suud kõvasti kinni nõõrinud ja ree vahi alla pannud. Kui tapmistöö lõpetatud oli, käskis komtuur Risti Krööda välja tuua, kes väravavahi kambrikeses vangis oli. Uneta öö, kuulnud surmakisa ja kole vaade ta silmade ees olid Krööda nii nõrgaks teinud, et ta sulaste toetusel vaevalt jalgu suutis liigutada. Ta talutati puutumata jäänud ree juurde.

„Sinu poeg on armu leidnud,” ütles komtuur lahkelt. „Sa võid veel viimast korda teda vaadata, enne kui ta vangitorni heidetakse, kust pääsemist ei ole. Sulased, tõmmake mehed kottidest välja!”

Kottide suud seoti lahti, võeti seesolevate talupoegade käest mõõgad ja kirved ära ja kisuti neid endid karvupidi kottidest välja. Üks langes kohe põlvili ja hakkas lõdisedes armu paluma. Teised jäid pead nõrgus seisma ja ootasid tummalt surmahoopi. Krööd vahtis pärani silmil nende otsa. Priidut ei olnud nende hulgas!

„Kus Risti Priidu on?” küsis komtuur kulmu kortsutades.

„Siimu Madise ree peal ta vist oli,” ütles üks talupoegadest pool-tahtmata.

„Kus see regi on?”

Mees tähendas käega ühe ree peale, mis verest nõretas.

„Eks ta pidanud esimese ree peal olema?” ütles komtuur tumedalt.

„Eks ta esiotsa olnud küll esimese ree peal, aga meie veomees tahtis kõigist julgem olla ja ajas teistest mööda,” seletas talupoeg.

Krööd tuikus näidatud ree juurde. Esimesest kotist rippus mees poole kehaga ree tiivalt maha. Pea oli lõhki raiutud ja käharad juuksed täis tarretanud verd. Krööd tõstis surnu pea üles...

„Su isa ja ema on sinu tapnud!” karjatas ta järsku ja kukkus sinnasamasse maha. Sõjamehed tõstsid ta üles ja leidsid, et ta nägu niisama külm ja tarretanud oli kui see, mida ta kõvasti käte vahel hoidis. Surm oli Priidu igavesest vangipõlvest lahti mõistnud ja ema ning lapse niisuguse sidemega ühendanud, mida miski eksitus ega viha enam ei lahuta.

Eestlaste suur mäss lõppes hoopis õnnetul viisil. Mõök, nälg ja katk murdsid poole rahvast maha; järelejääjad paindusid veel raskema ikke alla. Kõige kauemini ja visamalt panid saarlased vastu; aasta pärast olid ka nemad võidetud, üheksa tuhat inimest surmatud, nende „kunigas” jalgupidi üles poodud ja viimased vabaduse riismed nii siin kui mannermaal raudse luuaga välja pühitud. Rahu valitses jälle kõigel Liivi- ja Eestimaal, mis nüüd mõle-

mad Saksa ordu raske käe all õhkasid. Maa imes vereojad enese sisse ja tuul laotas surnuhaisu laiali.

Sepp Villul oli priiusekiri põues, aga ta oli igavene vang, kes elu otsani enam päevavalget näha ei saanud. Aga mis seal palju kurta? Tema lugu ei olnud pahem kui terve rahva lugu, kelle vangipõlveks raske orjus oli ja kelle elutaevast ebausku, toorus ja viletsust pilkase pimedusega katsid. Sepp Villu unustas taevatähtede läike, lillede lõhna ja lindude laulu; tema rahvas on terve oma ajaloo ära unustanud.

Sepal oli visa elu. Talle anti vähe ja viletsat toitu, aga ta ei surnud nälga. Ta hingas iga päev lämmastavat haaõhku ja magas pori sees, aga ta jäi ikka elusse. Ta liikmed läksid tuimaks, kõik tundmused tõntsiks, ta oli ammu peast nõdraks läinud, aga ta elas siiski.

Veel mitu ja mitu aastat pärast suurt mässu käis üks vanatüdruk, keda Risti Maieks kutsuti ja lollakaks arvati, kord nädalas lossis, kuhu ta oma vaba talukoha peale pandud maksu võiga ja munadega tasus. Ta ei unustanud milalgi sõjameestelt ja sulastelt küsida, kas igavene vang Villu veel elab? Kümne aasta jooksul sai ta ikka vastuseks, et vang veel elus on, ja igakord läks siis lollaka tüdruku nägu rõõmsaks.

Ühel päeval öeldi talle, et Villu olevat surnud. Mai puhkes suure häälega nutma ja tõttas surnud vangi keha endale paluma. Selleaegne komtuur — see oli juba kolmas pärast ammu surnud Herike't — oli hea südamega mees ja käskis lollaka vanatüdruku palvet täita. Vangi surnukeha tõmmati august välja ja pandi Maie ree peale. Vaevalt oleks keegi neid roheline ja musta nahaga kaetud luid endise sepa Villu riismeteks tunnistanud! Mai ei olnud silmapilkugi kahevahel. Ta peitis surnukeha pehmelt

õlgede peale, paitas tänades komtuuri põlvi ja sõitis kodu poole. Teel võttis ta katte surnu näolt, silitas teda õrnalt, naeratas kurblikult ja ümises:

„Kuidas võisid sa mõelda, et mina tõesti sind põlgan ja teda armastan? Oh sa rumal, rumal Villu! — Kui ma seda ei oleks ütelnud, siis oleksid sa minu eest otsekohe surma läinud... Kuidas võisin mina sind põlata, kallid Villu? Ma tahtsin ju, et sina mind pidid põlgama ja minu tühja pärast oma kallist elu mitte raiskama. Kas sa sellest ilmaski aru ei saanud?... Oh Villu, Villu!... Sa põlgasid mind tõesti ja surid mind põlates. Mispärast surid sa, mu ainuke Villu? Mispärast?”